

Tarbiya

2

novda
edutainment

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

O.V.Usmanova
Y.V.Risyukova

Tarbiya

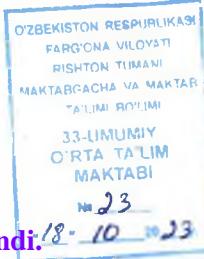
2-sinf

Umumiy o'rta ta'lim maktablari
uchun darslik

Ta'limi rivojlantirish Markazi huzuridagi ilmiy-metodik
kengash tomonidan tavsiya etilgan.

Toshkent – 2023

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

Taqrizchilar:

Sh.T.Rizayev – Kinematografiya agentligi bosh direktori o'rinnbosari, professor, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlар murabbiyi;

B.N.Karimov – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti professori, filologiya fanlari doktori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlар murabbiyi;

Sh.O.Ergasheva – O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bosh mutaxassisasi, filologiya fanlari nomzodi.

Shartli belgilar:

Yangi ma'lumotni
o'rganing

Savol va
topshiriqlar

Vaziyatni
o'rganing

Ijodiy
topshiriq

Uy
vazifasi

Bu – qiziq!

Topshiriqni
bajaring

Og'zaki
topshiriq

Guruh bo'lib
ishlang

Eslab
qoling

Xalq
o'gitlari

Tabiatni
asrang

Aziz o'quvchi!

Siz yana bir yoshga ulg'aydingiz.
O'tgan yili ko'p narsalarni o'rganib, yangi bilim
va ko'nikmalarga ega bo'ldingiz.

Bu yil esa yanada ko'proq ilmlarni egallaysiz,
chunki yildan yilga imkoniyatingiz doirasi kengayib,
kuchingizga kuch, zehningizga zehn qo'shilib
boryapti.

"Tarbiya" darslarida ishonch, hurmat, o'zaro
yordam, hamjihatlik, do'stlik kabi fazilatlar
bilan yanada yaqinroq tanishasiz, o'l kamizning
madaniyatini, boy merosini o'rganasiz.

Darslarda har xil vaziyatlarni tahlil qilib, ularga
duch kelganda qanday yo'l tutishni bilib olasiz.

"Tarbiya" fanini ixlos va qunt bilan o'rganing.

Bu o'quv yili siz uchun quvonchli, samarali va
yutuqlarga boy bo'lsin!

I bo'lim. Men va mening Vatanim

1-dars

VATANIM – FAXRIM

Bu yerda tug'ilgansan, yashaysan,
ketsang – sog'inasan. Top-chi, bu
gayer?

Bu – Vatan.
Vatanimiz haqida nimalarni bilamiz?
O'zbekiston Respublikasining qanday
ramzları bor?

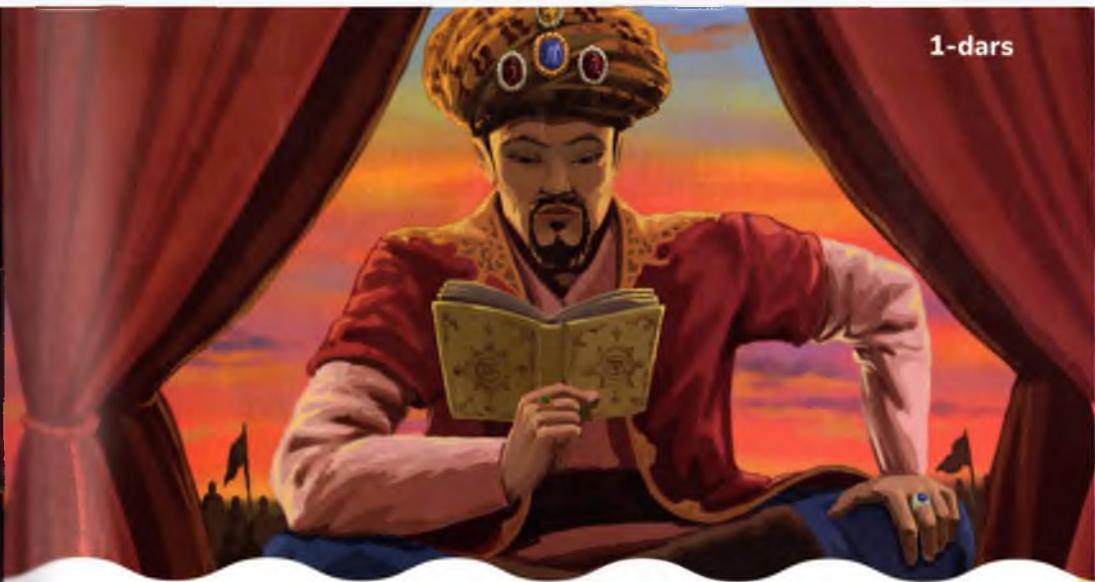
Davlatimiz rahbari kim?
O'zbekistonning poytaxti qaysi shahar?

Keling, 1-sinfda oлган bilimlarimizni eslaymiz.
Biz tug'ilgan joy Vatan deb ataladi. Vatanimizni
sevamiz, uzoqqa ketsak, darrov sog'inib qolamiz.

1. Nega Vatan har birimiz uchun aziz?
2. O'zbekiston nimalari bilan mashhur?
3. "Ona yurting – oltin beshiging" maqolini qanday tushunasiz?

Vatanparvar shoh

Bobomiz Zahiriddin Muhammad Bobur shoh va shoir sifatida mashhur. U Sohibqiron Amir Temur avlodidan bo'lib, 12 yoshida taxtga o'tirgan. Bobur Hindistonni zabit etib, u yerda qudratli davlat tuzgan. Boburiylar sultanati uch yuz yil hukm surgan.

Vatanini sog'ingan podshoh ona yurtidan tok qalamchasi va qovun urug'ini keltirishni buyurib, Hind tuprog'iga ektirdi. Lekin uzum va qovunning mazasi vatanidagi kabi shirin bo'lindi.

Bir kuni Bobur mirzoga ona yurti Andijondan qovun olib kelishi. Podshoh qovunni hidlab, to'yib-to'yib yig'ladi.

1. Nima uchun Bobur mirzo qovunni hidlab, yig'lab yubordi?
2. Vatan tuyg'usi yana qanday namoyon bo'lishi mumkin?
3. Sizningcha, o'zga yurtda yurgan odamning Vatanga bo'lgan muhabbati qanday namoyon bo'ladi?

O'zbekiston Respublikasi 12 ta viloyat, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasidan tashkil topgan. Mamlakatimizda go'zal shahar va so'limgan qishloqlar juda ko'p. Biz yashayotgan viloyat, shahar yoki qishloq – bizning kichik Vatanimizdir.

O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Shahrisabz va Xiva kabi qadimiy shaharlari UNESCOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Xaritadan o'zingiz yashaydigan viloyatni toping.
Bu viloyatda yana qanday shahar va qishloqlar bor?

O'zingiz yashab turgan joy tarixi haqida kichik hikoya tayyorlang. Kerakli ma'lumotlarni to'plash uchun yaqinlaringizdan intervyu oling.

MAKTAB NIMA UCHUN KERAK?

Madina, nima uchun biz yana maktabga keldik? Axir biz o'qishni, yozishni va hisoblashni bilib oldik-ku.

Akmal, o'rganishimiz kerak bo'lgan qiziqarli narsalar juda ko'p. Bunda bizga maktab va ustozlarimiz yordam beradi.

Men matematikani juda yaxshi ko'raman. Keyin koinotga, yulduzlarga ham qiziqaman.

Demak, senga astronomiya fanini o'rganish ham yoqadi. Men esa kompyuter savodxonligi bo'yicha darslar boshlanishini kutyapman.

Siz nimalarga qiziqasiz?

Odamlar qadimdan atrofdagi olam haqida bilishga qiziqib, uni kuzatganlar, savollariga javob topishga intilganlar. Vaqt o'tishi bilan bu izlanishlar natijasida yangi fanlar paydo bo'lgan. Ilm-fan bilan shug'ullanadigan insonlar olimlar deyiladi.

Astronomlar yulduzlarni kuzatadilar va koinotni o'rganadilar. Geograflar Yerni, ya'ni biz yashayotgan sayyorani o'rganadilar. "Geografiya" so'zi yunon tilida "yerni tasvirlamoq" degan ma'noni anglatadi. Biologlar tirk tabiatni, tarixchi olimlar esa odamlarning o'tmishdagi va hozirgi hayotini o'rganadilar. Fiziklar tabiat qonunlari, kimyogarlar esa moddalar xususiyatlari haqida izlanadilar.

Rasmlarga qarang. Bu kashfiyotlar uchun qaysi fanlar asos bo'lgan?

Velosiped

Telefon

Antiseptik

To'rtburchak tarvuz

Bilimlar barcha faoliyat turlari uchun zarur bo'ladi. Ular odamlar, buyumlar va tabiat hodisalarini tushunishga yordam beradi. Bilimlar voqealarni tushuntirish va oldindan bilish, muammolarni hal qilish, to'g'rini noto'g'ridan, yaxshini yomondan ajratishni o'rgatadi.

Yangi bilim va g'oyalar tufayli telefon, samolyot, internet, dori-darmonlar va boshqa kashfiyotlar yaratilgan.

Quyidagi asboblardan qaysilari olimlarga tadqiqot uchun kerak bo'ladi?

O'rtoqlaringiz bilan biror yangi narsa o'ylab topishga harakat qiling. Buning uchun nimalarni bilishingiz kerak bo'ladi?

Mirzo Ulug'bek yulduzlari

Mirzo Ulug'bek yoshligidan ko'p vaqtini kutubxonada o'tkazar, tinmay kitob o'qir edi. Bu kitoblarni uning bobosi – Sohibqiron Amir Temur to'plagan edi. Mirzo Ulug'bek ayniqsa matematika va astronomiyaga qiziqardi. Shuning uchun yulduzlarni kuzatadigan inshoot – rasadxona qurishni orzu qilardi. Mirzo Ulug'bek Samarqandda o'zi orzu qilgan rasadxonani qurdirdi. Mirzo Ulug'bek rasadxonasi o'sha paytda dunyodagi eng mukammal asboblar bilan jihozlangan edi. U tuzgan "Yulduzlar jadvali" ("Ziji Ko'ragoniy") esa butun duniyoga mashhur bo'ldi. Bu kitobda tarixda birinchi marta yulduzlarning joylashushi aniq ko'rsatilgan. Bunday ilmiy tadqiqot jahon astronomiya fanining rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga egadir.

1. Ulug'bek rasadxonasi qaysi shaharda joylashgan?
2. Mashhur bo'lish uchun olimga qaysi fanlar yordam berdi?
3. Mirzo Ulug'bek ilm-fan taraqqiyotiga qanday hissa qo'shgan?

Men neytron yulduzlarni o'rganaman. Neytron yulduzlar koinotdagi eng kichik, eng zinch yulduzlardir. Ularning og'irligi Quyoshdan ikki baravar og'ir.

Bugungi kundagi ilmiy kashfiyotlar tadqiqotchilar jamoasining mashaqqatli mehnati mahsulidir.

Olim hatto daho bo'lsa ham, bir o'zi to'laqonli tadqiqot olib bora olmaydi.

Zamonaviy olim butun dunyodagi tadqiqotchilar bilan muloqot qilib turishi shart.

Ahmadjon Abdujabborov,
fizika-matematika fanlari doktori, professor

Nima deb o'ylaysiz, qadimgi va bugungi kundagi
olimlarning o'xshash va farqli jihatlari nimada?

O'ylab ko'ring va gaplarni to'ldiring.

Endi men ... ekanini bilib oldim.
Endi men ... bilaman.

Kitoblar va internetdan foydalanib, bilim haqida
maqollar topping. Ularni daftaringizga yozing.

O'QITUVCHI VA O'QUVCHILAR

Madina, mana bu topishmoqni top-chi!
Balalarga o'qish-yozishni, tabiatni sevishni,
kattalarni hurmat qilishni kim o'rgatadi?

Akmal, axir bular ustozlarimiz-ku.
Ustozlarning kasb bayrami borligini
bilasanmi?

Albatta, bilaman. Axir har yili 1-oktabr kuni
shogirdlari buvimni tabriklagani kelishadi.

Iskandar va Arastu

O'tgan zamonda Iskandar degan podshoh bor edi. Uning Arastu ismli olim va dono ustozи bor edi. Iskandar ustozini o'ziga bosh vazir qilib, barcha mamlakat ishlarini unga topshiribdi. Har bir ishni u bilan maslahatlashar va ustozini qattiq hurmat qildi.

Bir kuni vazirlaridan biri Iskandardan so'radi:

– Nima uchun Arastuni otangizdan ham ortiq hurmat qilasiz?

Iskandar aytdi:

– Otam go'yoki meni osmondan yerga tushirdi, ammo ustozim yerdan osmonga ko'tardi. Buning ma'nosi shuki, otam mening dunyoga kelishimga, ustozim esa ilm va odob o'rgatib, podshoh bo'lismaga sababchi bo'ldi. Shuning uchun ustozimni otamdan ortiq hurmat qilaman.

Munavvar qori Abdurashidxonov

1. Iskandar nima uchun Arastuni bosh vazir qilib, davlatning muhim ishlarini unga ishonib topshirdi?
2. Iskandar nima sababdan ustozini qattiq hurmat qilar edi?

Gaplarni bir-biriga to'g'ri moslashtiring.

Ustoz bilimli bo'lsa,

**o'quvchilarining
hurmatini qozonadi.**

Yaxshi muallim

uchishga esa qanot.

O'qishga toqat kerak,

shogird ilmlib bo'ladi.

Ibratli ustoz

Abdulla Avloniy o'z davrining mashhur ustozlaridan biri edi. U Toshkentda yangi maktablar tashkil qildi. Bu maktablarda darslar o'zbek tilida olib borildi.

Abdulla Avloniy maktablarda geografiya, kimyo, fizika fanlarini o'qitishni yo'lga qo'ydi. → Darslar orasida tanaffusni, sinfdan sinfga o'tish imtihonlarini joriy qildi. Shuningdek, Abdulla Avloniy maktablarda imkon qadar ko'proq bolalar ta'lim olishlari uchun xayriya mablag'lari yig'ishni tashkil qilgan.

1. Abdulla Avloniy maktabga qaysi yangi fanlarni kiritgan? U maktablarda qanday yangiliklar joriy qilgan?
2. Abdulla Avloniy maktablarda ko'proq bolalar o'qishi uchun nima qilgan?

Bilim olish uchun o'quvchiga qaysi fazilatlar yordam beradi?

Diqqat-e'tibor

Tortinchoqlik

Qiziquvchanlik

Kirishimlilik

Qo'rkoqlik

Dangasalik

Halollik

Sabr

Mustaqillik

Asabiylilik

Mehnatsevarlik

Yaxshilab o'ylab, gaplarni to'ldiring.

Men ... o'rganishni xohlayman.
Yaxshi o'qish uchun ... kerak.

Sinfdoshlaringiz bilan birga O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlab, tabriknoma tayyorlang.

MAKTABGA YO'L

Salom, Madina!

Salom, Akmal. Bugun maktabga kelayotganimizda yo'l-transport hodisasining guvohi bo'ldik. Nima deb o'ylaysan, u nega ro'y berdi?

Balki, haydovchilar yo'l harakati qoidalariiga rioya qilmagani uchundir.

Qadimda odamlar biror manzilga borish, yuk tashish uchun tuya va otlardan, ularga qo'shilgan aravalardan foydalanganlar. Ularni dastlabki transport vositalari deyish mumkin.

Aholi zich yashaydigan joylarda yo'l harakatini tartibga solish, tirbandlikning oldini olish uchun svetoforlar kashf etildi.

Ilk svetofor 1868-yil Londonda o'rnatilgan.

Dastlabki svetoforlarda faqat yashil va qizil chiroqlar bo'lgan.

1918-yil Nyu-Yorkda uch rangli svetofor o'rnatilgan.

Haydovchilar svetofori:

- qizil – harakatni to'xtatish;
- sariq – harakatga tayyorlanish;
- yashil – harakatlanish mumkinligini bildiradi.

Piyodalar svetofori:

- qizil – harakatni to'xtatish;
- yashil – harakatlanish mumkinligini bildiradi.

Yo'l harakati belgilari yo'llarda harakatlanishga yordam beradi. Quyidagi belgilarni o'rganing.

"Piyodalar o'tish joyi" belgisi. Agar svetofor bo'lmasa, piyodalar o'tish joyidan yo'lni kesib o'ting. Yerusti piyodalar o'tish joyi yo'l qismida "zebra" chizig'i va "Piyodalar o'tish joyi" belgisi bilan ajratiladi.

"Yerusti o'tish joyi" belgisi. Bu belgi yaqin atrofda maxsus yerusti o'tish joyi borligini bildiradi. U orqali siz yo'lning serqatnov qismidan xavfsiz o'tib olishingiz mumkin.

"Yerosti o'tish joyi" belgisi. Ushbu belgi yaqin atrofda yerosti o'tish joyi borligini va yo'lning qatnov qismidan yerosti yo'lagi orqali xavfsiz o'tish mumkinligini bildiradi.

"Piyodalar o'tish joyi" belgisi. Bu belgi haydovchilarni yaqin atrofda piyodalar o'tish joyi va piyodalar borligidan ogohlantiradi.

"Velosiped yo'lkasi" belgisi. Bu belgi yaqin joyda velosipedchilar harakatlanishi uchun maxsus yo'lka borligini bildiradi.

"Avtoturargoh". Bu belgi avtomobillar to'xtab turishi mumkin bo'lgan maxsus joylarga qo'yiladi.

- 1. Qaysi bola yo'ldan to'g'ri o'tyapti?
Sababini tushuntiring.
2. Yo'ldan xavfsiz o'tib olish uchun sizga qaysi qoidalar yordam beradi?
3. Maktabingizga boradigan yo'lda qanday piyodalar o'tish joylari bor?
4. Nima uchun yo'ldan o'tayotganda telefonda gaplashish mumkin emas?

Rasmlarga qarang. Qanday xatolarni ko'ryapsiz? O'ylab ko'ring, bunday vaziyatlar qanday holatlarga olib kelishi mumkin?

Avtohalokat

Dilnozani maktabga har kuni onasi mashinada olib kelar edi. Mashinada bolalar uchun maxsus o'rindiq bor edi. Har kuni mashinaga o'tirayotib, onasi avval Dilnozaga xavfsizlik kamarini taqib, keyin o'zi ham taqib olardi.

Dilnozaga bolalar o'rindig'ida o'tirish ham, kamar taqish ham yoqmas edi. Axir kattalarga o'xshab oddiy o'rindiqda o'tirish, orqa oynadan ko'chani tomosha qilib ketish yoki shunchaki mashina yurib ketayotganda ikki old o'rindiqning o'tasida turib olish maza-ku! Lekin oyisi bunga ruxsat bermas, "Bu sening xavfsizliging uchun" deb, kamarni majburlab taqtirar edi.

Bir kuni uyga ketayotganda Dilnoza oyisiga bildirmay, xavfsizlik kamarini yechib qo'ydi-da, maza qilib atrofni tomosha qilib ketmoqchi bo'ldi. Shu payt oldinda ketayotgan mashina birdan to'xtab qoldi. Dilnozaning onasi tormozni bosishga ulgurmadi. Ularning mashinasi oldindagi mashinaga qarsillab urildi.

Onasiga hech nima qilmadi, chunki uning xavfsizlik kamari taqilgandi. Kamarni yechib qo'ygan Dilnoza qattiq zarbadan jarohat oldi. Yetib kelgan tez yordam mashinasi Dilnozani kasalxonaga olib ketdi. Tekshirib ko'rishsa, uning boshi yorilgan, qo'li singan ekan. Shifokorlar qizchaning qo'lini gipslab, bir necha kun kasalxonada olib qolishdi. Dilnoza xavfsizlik kamari nima uchun kerakligini ana shunda tushundi. Agar o'shanda kamari taqilgan bo'lganida, unga hech narsa qilmagan bo'lar edi.

Dilnozaning qo'li bir oyda bitib, avvalgiday bo'lib ketdi. Shundan beri Dilnoza qachon mashinaga o'tirsa, xavfsizlik kamarini taqib oladigan bo'ldi.

1. Nima uchun Dilnoza qattiq jahorat oldi?
2. Siz mashinaga o'tirganda kamarni taqib olasizmi?
3. Kamarni nima uchun taqish kerak?

Xavfsizlik kamari mashina falokatga uchragan paytda yoki birdan to'xtab qolganda yo'lovchini o'z joyida ushlab qolish uchun mo'ljallangan. Xavfsizlik kamari biror hodisa ro'y berganda og'ir jarohat olish ehtimolini bir necha marta kamaytiradi.

Xavfsizlik kamari birinchi bo'lib samolyotlarga o'rnatilgan. Avtomobillarda esa xavfsizlik kamari ancha keyin paydo bo'lgan.

Kichik guruhlarda "Yo'llardagi xavfsizlik" plakatini chizing.

O'zingiz uchun "Maktabga boradigan yo'lda mening xavfsizlik qoidalarim" mavzusida qo'llanma yarating.

JAMOAT TRANSPORTIDA

Sarvar bilan Shuhrat avtobusga chiqdi. Qarashsa, avtobusda bo'sh joylar ko'p ekan. Ular yetti bekatdan keyin tushishlari kerak edi, shuning uchun o'rindiqqa o'tirib olishdi. Yo'l-yo'lakay avtobus odamlar bilan to'ldi.

– Ko'zingni yum. O'zimizni uxlaganga solib o'tiraylik, bo'lmasa, kattalarga joy berish kerak bo'ladi, – dedi Shuhrat.

– Bo'pti, – dedi Sarvar.

Ikkovi ko'zini chirt yumib ketaverdi. Bir mahal ko'zlarini ochib qarashsa, tushadigan bekatlardan o'tib ketishgan ekan!

1. Nima uchun ular kerakli bekatdan o'tib ketdilar?
2. Ularning yolg'oni nimaga olib keldi?
3. Ularning ornida siz nima qilgan bo'lardingiz?

O'qing. Jamoat transportida yo'lovchi o'zini qanday tutishi kerakligini aniqlang.

Avtobusni iflos qilish

Esnaganda, yo'talganda, aksirganda og'izni yopish

Odamlarni turtib-itarib o'tish

Keksalarga, bolali va homilador ayollarga joy berish

**Odobli bo'lish,
"Rahmat", "Iltimos"
deb muomala qilish**

**Birovning oyog'ini bosib
olsa, uzr so'rash**

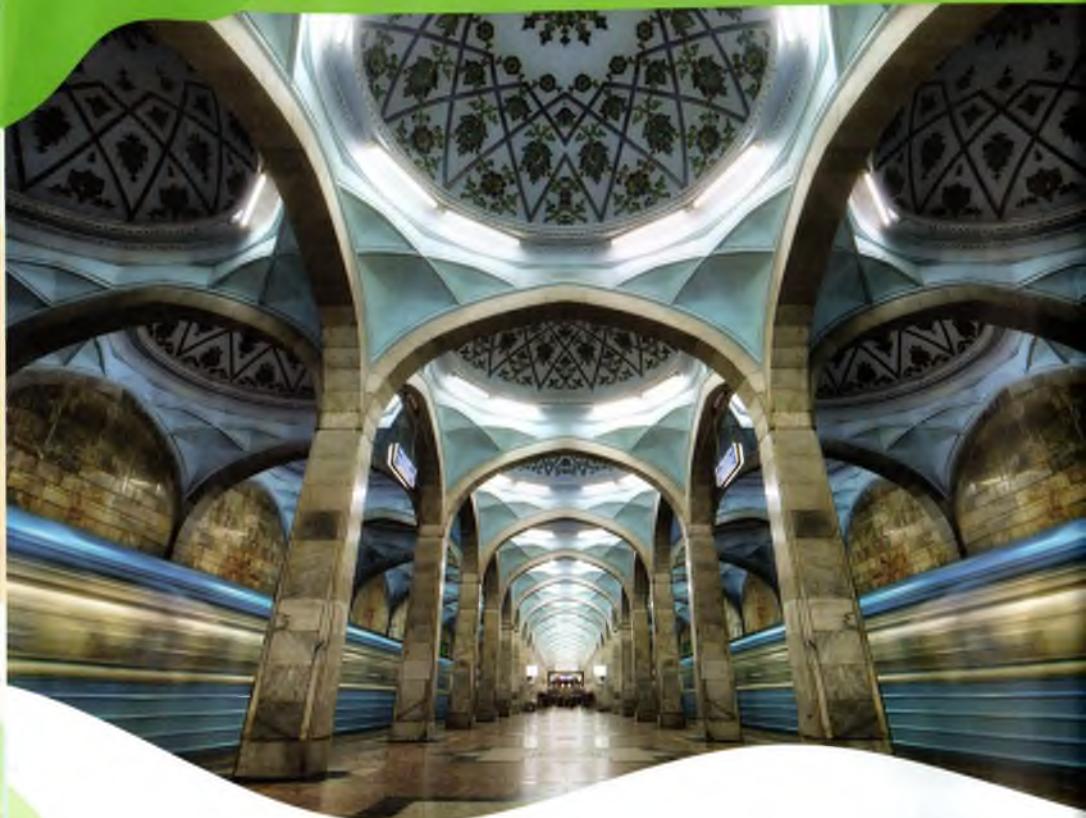
Telefonda baqirib gaplashish

Transportga chiqishdan oldin tushadigan yo'lovchilarni o'tkazib yuborish

Harakat vaqtida haydovchini chalg'itish

Maxsus tutqichlarni ushlab turish

Metro

Metropoliten yoki metro – tezyurar temiryo'l transporti. Bu shahar jamoat transportining bir turidir. Odatda metro poyezdlari yer ostidagi temir izlarda harakatlanadi. Ammo keyingi yillarda metroning yerusti yo'llari ham ishga tushirildi.

Metropolitenning birinchi 6 kilometrli yo'li Londonda qurilgan. U 1863-yilning 10-yanvarida ishga tushirilgan.

Metrodan foydalanish qoidalari

Yo'lovchilar majburiyatlari:

- ✓ yo'l haqini to'lash;
- ✓ eskalatorning tutqichidan ushlab, o'ng tomonida turish;
- ✓ poyezd to'liq to'xtamagunicha platformanining chizig'idan o'tmaslik;
- ✓ vagonda keksalarga, bolali va homilador ayollarga joy berish;
- ✓ vagonning eshiklariga suyanmaslik;
- ✓ yo'lovchilarning kirishiga, chiqishiga xalaqt bermaslik.

Taqiqlanadi:

- ✗ turniket va to'siqlarning ustidan oshib o'tish;
- ✗ eskalatorda yugurish, uning zinalariga o'tirish;
- ✗ vestibyul, o'tish yo'laklari, bekatlar platformalarini hamda vagonlar salonini iflos qilish.

Velosiped minishni yoqtirasizmi?

Velosipedda yurish orqali siz atrof-muhitni muhofaza qilishga o'z hissangizni qo'shasiz. Chunki velosiped transportning ekologik toza va foydali turi sanaladi.

Velosiped:

- atrof-muhitga zararli chiqindilar ajratmaydi;
- jismoniy harakat tufayli mushaklaringiz va tanangiz chiniqadi;
- kerakli manzilga toza havoda yetib olishingizga yordam beradi.

Zamonaviy yoki qadimiy transport turlari haqida qisqa hikoya tayyorlang.

TAKRORLASH

Testlarni yeching.

1. Davlat ramzları – bu ...

a) gerb, bayroq, hukumat b) bayroq, gerb, madhiya	d) bayroq, gerb, mustaqillik e) mushakbozlik, bayroq, madhiya

2. O'zbekiston bayrog'iда qaysi ranglar bor?

a) moviy, oq, sariq, yashil b) moviy, yashil, oq, to'q sariq	d) moviy, oq, qizil, yashil e) moviy, qizil, yashil, qora

3. Nima uchun mакtabga borish kerak?

a) о'rtoqlar bilan ko'rishish uchun b) o'qish-yozishni o'rganish uchun	d) turli fanlarni o'rganish uchun e) barcha javoblar to'g'ri

4. Mirzo Ulug'bek qaysi fanlarga ko'proq qiziqqan?

a) kimyo va fizika b) matematika va astronomiya	d) fizika va matematika e) astronomiya va biologiya

5. Mirzo Ulug'bek yulduzlarni kuzatish uchun nima qilgan?

a) rasadxona qurdirgan b) teleskopni ixtiro qilgan	d) munajjimlar bashoratini o'rgangan e) universitet tashkil etgan

6. Avtobusga chiqishdan oldin ...

a) tushayotgan yo'llovchilarni o'tkazib yuborish kerak b) yo'l haqini o'z vaqtida to'lamaslik kerak	d) bekatdagilarni turtib, birinchi bo'lib chiqib olish kerak e) haydovchiga qo'pollik bilan "To'xtab turing!" deb baqirish kerak

Kichik guruhlarga bo'linib, quyidagi mavzularda qisqa taqdimotlar tayyorlang: "O'zbekistonning davlat ramzları", "Vatanimiz – O'zbekiston", "Yo'lda va transportda xavfsizlik", "Bilim olishimizga nima yordam beradi?"

Har bir taqdimotdan so'ng ma'ruzachilarga savollar bering.

Ustoz rag'bati

Boshlang'ich sinflarga saboq beradigan bir dono ustoz o'z kasbini va o'quvchilarini juda sevardi. Shogirdlarining qiziqishiga qarab, daftarlari oxiriga yaxshi so'zlar yozishni odat qilgan edi.

Bir kuni a'luchi o'quvchilaridan birining daftaraiga "Ulg'ayganingda uchuvchi bo'lgan va meni Makkaga olib borgin", deb yozib qo'ydi.

Oradan yillar o'tdi. O'quvchi ustoz orzu qilganidek mohir uchuvchi bo'ldi.

U navbatdagi parvozga hozirlanar ekan, sheriiga faxr bilan dedi: "Mana, bugun men uchuvchiman, boshqaruvimdagi samolyot bortida esa ustozim Makkaga ketyapti".

1. Ustoz o'quvchisining kelajakda uchuvchi bo'lishini qayerdan bilgan?
2. Siz qaysi kasbni egallamoqchisiz? Bu kasb egasi bo'lish uchun nimalarni yaxshi bilish kerak?

II bo'lim. Men va menin do'stlarim

9-10-darslar

MEN VA MENING SINF DOSH DO'STLARIM

Maktab – bizning ikkinchi uyimiz. Bu yerda o'qiyimiz va bilim olamiz. Maktabda yangi do'stlar orttiramiz. Maktabdagi fan va sport to'garaklarida istak va qiziqishlarimiz o'xshash bo'lgan bolalar bilan do'stlashamiz.

Rasmga qarang. Bu bolalar nimani yaxshi ko'rар ekan? Ular bilan о'rtoq bo'larmidingiz? Nima uchun?

Chivin, pashsha va asalari

Chivin bir kuni pashshadan so'radi:

– Bu yerda gullar bormi?

– Gullarni bilmayman-u, lekin axlat uyumi qayerda ekanidan xabarin bor, – dedi pashsha.

U yaqin atrofdagi barcha axlatxonalarini birma-bir sanadi.

Bu axlatxonalar chivinga ma'qul keladi deb o'yładi.

Chivin o'sha tomonga uchib ketdi. Yo'lda asalarini uchratdi.

– Shu yaqin atrofda axlatxonaga duch kelmadingmi? – deb so'radi.

Asalari ko'rмаганини aytdi. Lekin tevarak-atrofda rang-barang gullar ochilgan gulzor borligi haqida xabar berdi. Gullar haqida zavqlanib so'zladи.

Do'st tanlayotganda uning kim ekaniga e'tibor berish kerak.

1. Masalning bosh qahramonlarini ayting.
2. Pashsha chivinga nima dedi?
3. Asalari chivinga nima dedi?
4. Sizningcha, bu masal nimani o'rgatadi?

**Tasavvur qiling, siz jurnalistsiz.
Partadosh o'rtog'ingizdan
intervyu olyapsiz.
Undan quyidagilarni so'rang:**

1. Yoshing nechada?
2. Sevimli mashg'uloting nima?
3. Qaysi taomni yoqtirasan?
4. Qaysi fanlarga qiziqasan?
5. Kelajakda kim bo'lmoqchisan?

Mana bu vaziyatlar nima bilan tugashi mumkin?

1-vaziyat. Sinfdosh do'stingiz Said kasal bo'lib, bir hafta maktabga kelmadı.

2-vaziyat. Munisa bilan Gulbahor tortishib qoldi. Gulbahor xafa bo'lib, tinchlanib olish uchun sinfdan chiqib ketdi.

3-vaziyat. O'rtog'ingiz Ilhom tanaffusda yo'lakdag'i deraza oynasini sindirib qo'ydi.

Gul rasmini chizing. Gulning markaziga o'z ismingizni, gulbarglariga esa do'stлaringiz ismini yozing. O'ylab ko'ring, ular bilan nima uchun do'stlashgansiz?

Do'stlikning boshlanishi

Bolaligimda ko'p kitob o'qirdim. Bir kuni anchadan beri qidirib yurgan kitoblarimni kutubxonadan topib, tezroq o'qish uchun uyga shoshib ketayotsam, ko'cha boshida o'tirgan bekorchi bolalar har doimgidek meni masxara qilishdi. Biri kelib, yelkamdan itarib yubordi. Oyog'im toyib yiqildim, kitoblarim sochilib ketdi. Ko'zoynagim singanini ko'rib, endi kitoblarni qanday o'qiyman deb, alamdan yig'lab yubordim.

Shu payt bir bola yugurib kelib, yonimda to'xtadi:

– Yomon yiqilmadingmi? Qayerda turasan?

U mahallamizga yaqinda ko'chib kelgan ekan. Uyga birga ketdik. Yo'l-yo'lakay tanishib oldik.

Shundan keyin har kuni suhbatlashadigan, birga futbol o'ynaydigan bo'ldik. U qiziq-qiziq voqealarni so'zlab berardi...

Men bugun mashhur yozuvchiman. Yozuvchi bo'lismida esa do'stimning hissasi juda katta.

1. Bolalar o'rtaсидаги do'stlik qanday boshlandi?
2. Ularni nima yaqinlashtirdi?

Do'stlik insonlarni bir-biriga bog'lab turadigan o'zaro ishonch hissidir.

Maqollarni o'qib, ma'nosini aytib bering.

1. Daraxt ildizi bilan kuchli, odam – do'stlari bilan.
2. Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi.

Sarvar biroz dangasa, shuning uchun yaxshi o'qimaydi. Yaxshi o'qimagani uchun esa tortinadi, sinfdoshlari bilan kam gaplashadi. Bir kuni ustoz 2-sinf o'quvchilari o'tasida yugurish musobaqasi bo'lishini aytди.

– Sarvar rosa tez yuguradi, sinfimiz nomidan qatnashsin, – dedi Aziza.

Sarvar Aziza uni qo'llab-quvvatlasa ham, bir og'iz rahmat aytmadи. Lekin sinfdoshlarining ishonchini oqlash uchun astoydil harakat qilib, musobaqada birinchi o'rinni egalladi. O'rtoqlari uni tabriklab, rahmat aytishdi. Sarvar sinfdoshlari orasida o'ziga yarasha o'rnii borligini his qildi. Shundan keyin dangasalik qilmay, faqat a'llo baholarga o'qishga qaror qildi. Sinfda do'stlarining soni orta boshladи.

1. Dangasa bolalar sizga yoqadimi?
2. Sarvarning o'zgarishiga kim hissa qo'shdи?
3. Ishonch bildirish odamga qanday ta'sir qiladi?

"Texnologiya" darsiga qo'ng'iroq chalindi. Zuhra qarasa, Iroda nimadandir xafa bo'lib o'tiribdi. Negaligini so'ragan edi, qaychisi bilan rangli qog'ozlari uyda qolib ketganini aytdi.

– Mana, menikini ishlatib tur, – deb uni tinchlantirdi Zuhra.
Iroda xursand bo'lib, dugonasiga rahmat aytdi.

1. Nima uchun Zuhra Irodaga yordam berdi?
2. Bunday vaziyatda siz nima qilasiz?

Jamshid shaxmatni yaxshi o'ynaydi, ko'p kitob o'qiydi. U – yaxshi suhbatdosh. Unda bolaligidan ko'rish bilan bog'liq muammolar bor, shuning uchun ko'zoynak taqadi. Bolalar Jamshidni ko'zoynak taqqanligi uchun mazax qilishadi. Bu holat Umidaga yoqmaydi va doim do'stini himoya qiladi.

1. Sizning do'stingiz bormi?
2. Siz uni nima uchun do'st deb hisoblaysiz?

Sinfdoshlaringiz bilan "Bizning ahil sinfimiz" mavzusida kollaj yoki taqdimot tayyorlang.

BIR-BIRIMIZNI TUSHUNISHNI O'RGANAMIZ

Biz har xil odamlarmiz. Har birimizning o'z fe'l-atvorimiz bor, kayfiyatimiz ham har xil bo'ladi. Bizning istaklarimiz va qiziqishlarimiz ham turlicha bo'lishi mumkin. Shu bois har birimiz o'zimizcha yo'l tutamiz.

Rasmlarga qarang. Madinaning kayfiyati qanday ekan?

1

Siz hozir qanday kayfiyatdasiz?
Ortog'ingiz-chi?

Bir kuni Aziz eng yaqin sinfdosh o'rtog'i bilan urishib qoldi.

Azizning rosa jahli chiqib turgan edi,

Madina kelib:

- Aziz, doskani artishga yordamlashib yubor, – dedi.
- Bor-ey! Kerak bo'lsa, o'zing art, – deya qo'rslik qildi Aziz.

Ustoz buni eshitib qolib, Azizni yoniga chaqirdi.

– O'rtoq'ing bilan urishib qolganing uchun jahling chiqyapti-a? – so'radi ustoz.

– Shuning uchun Madinaga ham qo'pol gapirib, uni xafa qilding.

Aziz indamay, yerga qarab turaverdi.

– Bilaman, sen bunday qilishni xohlamaganding.

Jahldan tushib, yarashish uchun nima qilish kerakligini aytaymi?

– Mayli, – dedi Aziz sekin.

– Madinadan kechirim so'ragin. Shunda jahling bosiladi. Keyin o'rtoq'ing bilan ham gaplashib olasan.

Do'stlik har qanday janjal, arazdan ustun. Bu ish qo'lingdan keladi, men senga ishonaman.

1. Nima uchun Azizning jahli chiqib turgan edi?
2. Madina Azizdan yordam so'raganida u qanday kayfiyatda edi?
3. Ustoz Aziz Madinani xafa qilishni xohlamaganini qayerdan bildi?
4. Ustoz Azizga qanday maslahat berdi?
5. Nima deb o'ylaysiz, keyin nima bo'ldi?

O'ylab ko'ring va gaplarni to'ldiring.

Endi men insonning kayfiyati ... bilib oldim.
O'rtoq'imning kayfiyati yomon bo'lsa, men ...
Men ... o'rganmoqchiman.

Foydalanish uchun berilgan so'zlar yordamida savollarga javob bering. O'zingizning misollaringizni keltiring.

1-vaziyat

Bir odamning kayfiyati yaxshi yoki yomonligini nimaga qarab bilsa bo'ladi?

Foydalanish uchun so'zlar:
qovog'ini soladi,depsinib turadi,
kulib turadi, noliydi, savolga
javob bermaydi, hazillashadi,
qo'pollik qiladi, suhbatga
aralashadi, teskari qarab oladi,
suhbatdoshini tinglaydi, yig'laydi,
savollar beradi, xo'rsinadi,
qiziqish bildiradi, baqiradi.

2-vaziyat

Kayfiyati yaxshi odam nimalarni his qiladi?
Kayfiyati yomon bo'lganda-chi?

Foydalanish uchun so'zlar:
qayg'u, sog'inch, quvonch,
xafagarchilik, charchoq,
g'ayrat-shijoat, qiziqish,
g'azab, o'ziga ishonch,
qo'rquv, afsuslanish.

Voqe-a-hodisalarni bir necha kun kuzatib, kayfiyatningiz qandayligini belgilang.

**Yomon
kayfiyat**

**Yaxshi
kayfiyat**

A'lo kayfiyat

Nº	Hodisa	Belgi
1	Qiyin masalani yechdim	
2	Daftaramni yo'qotib qo'ydim	

BIR-BIRIMIZGA YORDAM BERAMIZ

Madina, menga hovlini tozalashga yordam bera olasanmi?

Albatta, ikkimiz bu ishni tezda bajaramiz.
O'rtoqlarimiz bilan o'ynashga ham vaqtimiz qoladi.

Sher bilan sichqon

 Sher daraxt tagida uxbab yotardi. To'satdan sichqon uning ustidan yugurib o'tibdi. Uyg'onib ketgan sher uni tutib olibdi. Sichqon sherdan qo'yib yuborishini so'rab yolvoribdi:

– Agar meni qo'yib yuborsang, men ham senga yaxshilik qilaman.

Sher sichqonning gapini pisand qilmay kulibdi. Lekin baribir uni qo'yib yuboribdi.

Bir kuni ovchilar sherni tutib, arqon bilan daraxtga mahkam bog'labdi. Sherning azobdan o'kirayotganini eshitgan sichqon yordamga kelibdi.

Arqonni kemirib uzibdi va shunday debdi:

– Esingdami, senga ham yaxshilik qilaman, deganimda kulganding. Endi sichqonning ham yordами tegishi mumkinligini ko'rib turibsan.

1. Bu masalning bosh qahramonlari kimlar?
2. Sichqonning gapiga sher nima uchun kuldii?
3. Sher sichqonni nega qo'yib yubordi?
4. Sichqon yaxshilikni qay tarzda qaytardi?
5. Sichqon sherni qutqarganda u nimani his qildi?

Kimdir sizga yordam bersa, albatta, rahmat ayting.
Minnatdorchilik sizga yordam bergen odamni xursand qiladi.
Birov bergen yordamga e'tiborsiz bo'lish odobdan emas.

Ruhshunoslarning aytishicha, minnatdorchilik bildirish insonning kayfiyatini ko'taradi. Bu har ikki odam uchun ham foydalidir.

Minnatdorchilik bildirgan va uni eshitgan odam o'zini baxtli his qiladi, ruhi tetik bo'ladi, yaxshi u xlabeldi.

Maqollarning davomini toping va ma'nosini tushuntiring.

Katta ishda

**Birikmagan
kuch – puch.**

**Mard – kurashda,
Do'st – tashvishda,**

**kichik yordam ham
qadrlidir.**

Birikkan kuch – kuch,

**dono g'azabda
sinalar.**

Kimgadir yordam berish boshqa odamlar uchun foydali ish qilishdir.

Ba'zi ishlar yordamga o'xshab ko'rindan. Lekin o'ylab qaralsa, bu yordam emas, balki zarar ekanligi bilinadi. Masalan, Madinaning Akmalga uy ishlarini qilishda bergen yordami – yaxshi ish. Ammo sinfdoshiga uy vazifasini ko'chirtirish yaxshi ish emas.

Nima uchun yaxshi emasligini bilasizmi?

"Bir-birimizga yordam beramiz" mavzusida kollaj tuzing.

Iya, Sarvar,
guldronni sindirib
qo'yding-ku!

Endi nima
bo'ladi?

Yo'q, bunday
qilish yaxshi
emas! Rostini
aytish kerak.

Ozoda, kel,
yig'ishtirib olib,
bu vaziyatni
unutamiz!

Men yolg'on
gapirmayman! Undan
ko'ra ustozga o'zing
ayt.

Yo'q, iltimos, men
qilganimni aytma!

Ustoz, Ozoda guldonni sindirib qo'yib, sizdan yashirmoqchi bo'ldi.

Aldayapti! O'zing sindirib, yana "Ustozga aytma", deb menga yalinding-ku!

1. Nima uchun Ozoda Sarvarning aytganini qilmadi?
2. Siz Ozodaning o'rnda nima qilgan bo'lardingiz? Sarvarning o'rnda-chi?
3. Sarvar qilgan ish to'g'rimi?
4. Ozoda Sarvarga qanday yordam qilmoqchi bo'ldi?

Odamlarning yaxshisi – odamlarga foydalirog'i idir.

Hadis

1-vaziyat

Mohira plastilindan filcha yasab o'tirgan edi. Komila kelib, "Ber, men yasab beraman. Chunki sendan zo'r yasayman!" – dedi. Mohira yo'q desa ham, plastilinni uning qo'lidan tortib oldi...

2-vaziyat

"Bolajonim, javondagi qutichani ololmayapman. Olib bergen", – deb iltimos qildi buvi. Nabira "Xo'p, hozir", – dedi-yu, telefonдан ko'zini uzmadi. Oradan biroz vaqt o'tdi...

Nabira buvisining oldiga kirib, "Qaysi qutichani?" – deb so'radi. Buvi boshini chayqab, xo'rsinib qo'ydi. "Nega xafa bo'lasiz, mana, keldim-ku!" – deb hayron bo'ldi nabira.

1. Nima deb o'ylaysiz, bu voqealarning oxiri nima bilan tugadi?
2. Ikkala vaziyat ishtirokchilari o'zlarini qanday his qildilar?
3. Vaziyatlardagi qahramonlar yordam bera oldilarmi?

Yaqin kunlarda sizga kim yordam bergenini eslab, rahmat aytib qo'ying.

ISHONAMIZ VA TEKSHIRAMIZ

 Atrofimizda odamlar ko'p. Ularning ba'zilarini yaxshi taniymiz va ularga ishonamiz. Ko'p vaqtimiz ular bilan birga o'tadi. Ular bizning quvonch va tashvishlarimizga sherik bo'lishadi. Nimadandir xafa bo'sak, ularga aytamiz, sirlarimizni bo'lismiz.

Bu – bizning oilamiz. Oila a'zolari bir-biriga g'amxo'rlik qiladi, qiyin vaziyatlarda qo'llab-quvvatlaydi, yordam berishga doim tayyor turadi. Mehr-oqibatli oila insonga kuch beradi. Ota-onas, bobo-buvilar, aka-uka va opa-singillar eng yaqin qarindoshlardir. Lekin uzoqroq qarindoshlar ham bor.

Tasavvur qiling, siz bir doiraning markazida turibsiz. Avval eng yaqin, keyin uzoqroq qarindoshlaringizni sanab chiqing.

Qarindoshlar bilan ko'rishganda vaqtini qanday o'tkazasiz?

1. Rasmda kimlarni ko'ryapsiz?
2. Bu ahil oilami? Qayerdan bildingiz?
3. Oila a'zolaringizga munosabatingiz qanday?
4. Oila davrasida o'zingizni qanday tutasiz?

Har birimizning o'z muloqot doiramiz bor. Keling, ular bilan tanishamiz.

Markazda – siz, atrofingizda esa turli odamlar. Ular orasida tanishlar ham, begonalar ham bor.

O'ylab ko'ring, bu muloqot doiralariga kimlar kirishi mumkin? Quyida berilgan so'zlardan foydalaning.

Foydalanish uchun so'zlar: ota-onas, sotuvchi, bobo-buvi, aka-uka, opa-singil, yo'lovchi, amaki yoki tog'a, gaz nazoratchisi, amma-xola, do'stlar, qo'shni, sinfdosh, maktabdosh, ustoz, murabbiy, haydovchi, shifokor, usta, o't o'chiruvchi, begonalar.

"Men ishonadigan odamlar" mavzusida rasm chizing yoki kollaj tayyorlang.

Hayotda biz yaxshi tanimaydigan odamlar ham bor. Masalan, do'kondagi sotuvchi, bir-ikki yilda bir marta ishimiz tushib qoladigan tish shifokorini shaxsan tanimasligimiz mumkin. Lekin biz mutlaqo tanimaydigan, begona odamlar ham bor. Masalan, uyimizdagи quvurni tuzatish uchun kelgan usta yoki ko'chada oldimizdan chiqib, nimanidir so'rayotgan odamni tanimaymiz.

Begona, notanish odam bilan gaplashishda ehtiyoj bo'lish kerak. Ba'zi odamlarning niyati yomon bo'lsa ham, o'zini yaxshi odam qilib ko'rsatishi, sizga biror shirinlik yoki sovg'a berib, o'zini yaqin tutishi mumkin.

O'zingiz, oilangiz va do'stlaringiz haqida begonalarga gapirib berishingiz mumkinmi? Nima uchun?

Ba'zi notanish odamlarning oldida o'zimizni yaxshi his qilamiz. Lekin ba'zi begona odamlarning oldida ishonchsizlik, qo'rquv yoki jahlini sezishimiz mumkin, shunda ularning oldidan tezroq nari ketish kerak.

Kimdir sizga g'alati, yoqimsiz muomala qilayotgan bo'lsa, "Yo'q!", "Bas qiling!" deyishingiz kerak. Bunday odam haqida kattalarga: ota-onangizga, o'qituvchilaringizga aytishingiz kerak.

Sizga teginishga hech kimning haqqi yo'q. Sizning ham hech kimga teginishga haqqningiz yo'q.

Kimdandir yordam so'raganingizda sizni bir martada tushunishmasa, sizni eshitmagunicha va yordam bermagunicha qayta-qayta aytaverish kerak, Uyalib, yashirish kerak emas, kattalardan yordam yoki maslahat so'rashdan tortinmang.

Bu qoidalarni eslab qoling!

Uyda bir o'zim bo'lsam,

Uyda bir o'zim qolganimda kimdir
eshikni ochmoqchi bo'lsa,

- eshikni faqat oila a'zolarim va yaqinlarimga ochaman.
- darhol ota-onamga qo'ng'iroq qilaman;
- “102” raqamiga qo'ng'iroq qilaman.

**Notanish erkaklar yoki ayollar bilan muloqot
qilganda ehtiyyot bo'lish kerak.**

Notanish odam yonimga
kelib, uni ota-onam
yuborganini aytса,

Shubhali odam ko'chada
meni to'xtatib, har xil
savollar bera boshlasa,

- ishonmayman!** Ota-onam begona odamni yuborsa, menga aytib qo'yan bo'lar edi.

- to'xtamayman!** Kattalardan so'ray qolsin.

O'ylab ko'ring va gaplarni to'ldiring.

Qoidalalar kerak, chunki ... .

Men ...ga yordam so'rab murojaat qilishim mumkin.
Agar ... men nima qilishni bilaman.

**Begona odam ko'chada
menga nimadir bersa,**

**Begona odam meni olib
ketmoqchi bo'tsa,**

- **olmayman!** Men notanish odamdan sovg'a, yegulik, shirinlik olmayman.

- jim turmayman, baland ovozda atrofdagilarni yordamga chaqiraman;
- begona mashinaga o'tirmayman.

**Ko'pqavatli uylarning
yo'lagiga va liftiga**

**Kimdir kasal bo'lib yoki biror
joyi sinib, shifokor yordami kerak
bo'lib qolsa-yu, yoningizda kattalar
bo'lmasa,**

- begonalar bilan kirmayman.

- tezda ota-onamga telefon qilaman;
- 103 raqamiga telefon qilib, "tez yordam" chaqiraman.

**Kimdir telefon yoki internet
orgali mendan nimadir talab
qilsa yoki meni qo'rqitsa,**

**Yangi tanishim uyiga
chaqirsa,**

- **javob bermayman!** Shu zahoti ota-onamga yoki ustozimga aytaman.

- qayerga borsam ham, oldin ota-onamdan ruxsat so'rayman.

TAKRORLASH

Yaxshilik

Saxiy bir odam cho'lda ot minib ketayotgan ekan, och-nahor qolgan kimsani uchratibdi. Unga rahmi kelib, non-suv beribdi. Yurishga majoli yo'qligini ko'rib, uni otiga mindirib, o'zi piyoda yo'lga tushibdi. Qorni to'ygan noshukr otga qamchi urib, qochib ketibdi.

Shunda saxiy inson uning ortidan: "Qilgan barcha yaxshilimga roziman. Ammo bu ishingni boshqalarga aytma. Ular yaxshilikka yomonlik qaytar ekan, deya yaxshilik qilmay qo'ymasin", – debdi.

Testlarni yeching.

1. Do'stlarni nima birlashtiradi?

- a) bir xil narsaga qiziqish
- b) yaxshilik, mehr-oqibat
- c) hamma javoblar to'g'ri
- d) og'ir paytda bir-biriga yordam berish
- e) hamma javoblar to'g'ri

2. Bir odamning noto'g'ri ish qilayotganini ko'rsangiz, nima qilishingiz kerak?

- a) kattalarga – ota-onalarga, ustozlarga aytishim kerak
- b) o'zim borib, nima gapligini aniqlashim kerak
- c) e'tibor bermasligim kerak
- d) qochib ketib, bu narsani esdan chiqarib yuborishim kerak

3. Birovga yordam berayotganda nimaga e'tibor berish kerak?

- a) yordam beradigan bo'lsmam, o'z vaqtida berishim kerak
- b) o'sha odam mening yordamimiga qanday munosabatda bo'lishiga
- c) o'sha odam kerakmas desa ham, yordam berish kerak
- d) bu ish senga yoqmasa, yordam berish shart emas

Olimlar baxtli va sog'lonm bo'lish uchun quyidagi larni tavsiya qilishadi:

1. Minnatdorchilik bildirish.
2. Odamlarga yaxshilik qilish.
3. Kechirish.
4. O'zi yoqtirgan ishlarni bilan band bo'lish.
5. Kitob o'qish.
6. Sport bilan shug'ullanish.

1. Sizning do'stingiz kim? Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?
2. Muloqot doirangizda kimlar bor? Sanab chiqing.
3. Begona odamlar bilan qanday muomala qilish kerak?
4. O'zingizning va o'zganining kayfiyatini ko'tarish uchun nima qilish kerak deb o'ylaysiz?

III bo'lim. Men va mening fazilatlarim

17-18-darslar

MEN – INSONMAN

*Bobolarning hikmati
Hayotga yorug' yo'ldir.
Otag bolasi bo'lma,
Odam bolasi bo'l, der.*

*Bu so'zni ilk bor menga
O'rgatgan otam edi.
Men otam farzandiman,
U esa odam edi.*

Erkin Vohidov

1. "Inson" deganda nimani tushunasiz?
2. Hamma odamlar bir xilmi? Nima uchun?

To'g'ri aytasan, lekin ularning hammasi har xil.
Masalan, Sarvar rasmni o'xshatib chiza oladi.

Aziza mental arifmetikaga borar ekan.
U katta-katta sonlarni xayolida hisoblaydi.

Ijod qilish, yaratish insoniy xususiyatdir. Inson o'z mehnati bilan atrofidagi olamni yanada go'zal qiladi, o'zi ham kamol topib boraveradi.

Rasmlarga qarang. Undagi biror qahramonni xuddi o'zingiz yaxshi taniydigandek tasvirlab, qisqa hikoya tuzing. Ijodiy fikrlang, berilgan so'zlardan foydalaning.

Foydalinish uchun so'zlar: ismi, yoshi, tashqi ko'rinishi, fe'l-atvori, qiziqishlari.

Iste'dodlar kuni

Yaqinda ustozimiz Nargiza Shuhratovna "Iste'dodlar kuni" tanlovini tashkil qildilar. Hamma bu tanlovda o'z qobiliyatini namoyish qildi.

Do'stim Aziz yog'ochdan kema yasadi. Madina xorazmcha raqsga tushdi. U juda qobiliyatli va sahnada o'zini erkin tutadi. Komila ona haqida she'r o'qib berdi. She'r juda ta'sirli ekanidan tomoshabinlar ko'zlariga yosh oldilar.

Mening ham qobiliyatlarim ko'p. Men yana kitob o'qishni yaxshi ko'raman. Bir kuni maktabda "Yosh zukkolar" tanlovi o'tkazildi. Men va dugonam Mubina yakuniy bosqichgacha yetib bordik. Biz bir xil miqdorda ball yig'dik. Shunda bizga qo'shimcha murakkab savol berdilar. Men unga to'g'ri javob berdim va tanlovda g'olib bo'ldim. Shu kuni men o'zgachaligimni his qildim.

- 1.** Ustoz Nargiza Shuhratovna nima uchun "Iste'dodlar kuni" tanlovini tashkil qildilar?
- 2.** Tanlovda g'olib bo'lgan qizcha nimani his qildi?
- 3.** Qizcha qaysi iqtidor egalari haqida hikoya qildi?
- 4.** Siz qaysi ishlarni juda yaxshi bajarasiz?
- 5.** Siz do'stlaringizga nimalarni o'rgata olasiz?

Do'stlaringizdan nimani o'rganishingiz mumkinligini o'ylab ko'ring.

Dunyoni lol etgan sozanda

Behzod Abduraimovning onasi musiqa o'qituvchisi edi. U onasining pianinoda chalgan kuylarini tinglab, yosh bolaligidan musiqaga mehr qo'ydi. Unga pianino chalishni ham onasi o'rgatdi.

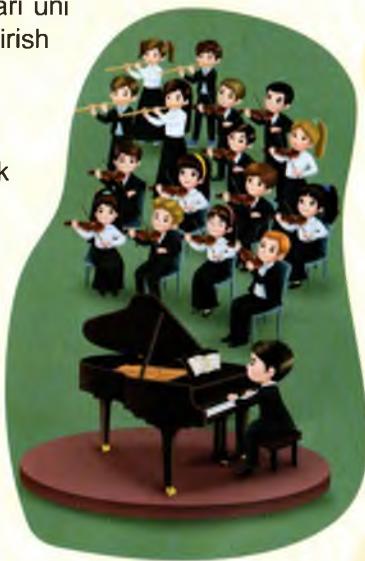
Musiqa mактабига о'qishga kirgan paytidayoq Behzod murakkab kuylarni ham bemalol chalar edi.

Musiqa unga butun umr hamroh bo'ldi. Behzod erta tongdan musiqa mashg'ulotlariga borib, keyin esa boshqa darslar bilan shug'ullanar edi. Maktabdan kelgach, yana fortepiano chalishda davom etar, mashhur musiqachi bo'lish uchun tinimsiz mehnat qilar edi.

Behzod O'zbekiston davlat konservatoriyasida milliy simfonik orkestri jo'rligida ilk bor konserт bergenida atigi sakkiz yoshda edi. Uning ijrosi tomoshabinlarga shunday manzur bo'ldiki, yosh sozandani tik turib, gulduros qarsaklar bilan olqishlashdi.

Behzod Abduraimov o'n olti yoshida mohir sozanda bo'lib yetishdi. Amerika va Italiyaning eng nufuzli musiqa maktablari uni o'qishga taklif qildi. Behzod mahoratini yanada oshirish uchun Italiya maktabini tanladi.

Hozirda Behzod tez-tez gastrol safarlarga borib turadi. Tokio, Sidney, Parij, London va boshqa shaharlardagi muxlislar uning konsertlarini sabrsizlik bilan kutishadi. Behzod Abduraimov klassik musiqaning dunyodagi eng mohir ijrochilaridan biridir.

1. Behzod muvaffaqiyatga erishish uchun qancha mehnat qilishi kerak edi?
2. Behzodning qobiliyati odamlarga qanday foyda keltiradi?
3. Siz o'zingizni qanday qobiliyatga egaman deb o'ylaysiz?

Qobiliyatingizni aniqlashga yordam beradigan belgililar:

1. Siz bu ishni doimo qilishni xohlaysiz.
2. Bu ish sizga zavq beradi.
3. Atrofingizdagilar sizda shu ishga qobiliyat borligini aytadilar.

Iste'dod – biror ishdagi yorqin, noyob qobiliyatdir.

Har bir inson o'ziga xos bo'ladi, har bir insonda qandaydir iste'dod bo'ladi. Kimningdir yozuvi chiroyli bo'ladi, kimdir hikoya yozadi, kimdir sportda yaxshiroq natija ko'sata oladi.

Eng muhimmi – bizga berilgan bu qobiliyatni, iste'dodni insonlarga foydali ishlarga sarflash kerak. Ana shunda nafaqat o'z hayotingizni, balki atrofingizdagilarning ham hayotini o'zgartirasiz, yanada go'zal, qulay, mazmunli qilgan bo'lasiz.

Sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling.

- Biror ishni a'llo darajada bajarsangiz o'zingizni qanday his qilasiz?
- Biror ishni qila olmasangiz-chi?
- Iste'dodni qanday qilib rivojlantirish kerak?
- Qobiliyatizingizni qanday qilib o'zingiz va atrofdagilar uchun foydali ishga yo'naltirishingiz mumkin?

Rasmlarga qarang. Bu bolalar qanday qobiliyatlarini rivojlantirmoqda? O'z iste'dodingizni rivojlantirish rejasini tuzing.

O'ylab ko'ring va gaplarni to'ldiring.

Iste'dodimni rivojlantirish uchun ... qilaman.

Biror ishni qila olmasam, ...

Mening iste'dodim ...ga foydali bo'lishi mumkin.

Iste'dodli tanishlaringiz bormi?

Ular nima bilan shug'ullanadi?

MEHR-OQIBAT NIMA?

Maqollarning davomini topib, mazmunini tushuntiring.

Mehrli odam –

**mehrsizdan hamma
qochar.**

**Kimning qalbida
mehr bor,**

sevimli.

**Mehr bersang
qadring oshar,**

unda sehr bor.

1. Bu rasmlarda nimalar tasvirlangan?
2. Yaxshilik qanday namoyon bo'ladi?
3. Birovga yaxshilik qilganingizda o'zingizni qanday his qilasiz?
4. Sizga yaxshilik qilishganda-chi?

Kecha matematikada
qiyn masalani yechishda
Odinaga yordam berdim.

Bu zo'r!

Dars tayyorlashingga yordam
berishimni xohlaysanmi?

Rahmat, Akmal, sen juda mehribonsan.

Yaxshilik – odamlarga yordam berish, ko'nglini ko'tarish,
xursand qilishdir. Yaxshilik, mehr-muruvvat – insonning eng
yaxshi fazilatlaridan biri. Yaxshilik insonni baxtli qiladi.

Sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling.

Ko'chada, maktabda, do'konda, transportda
odamlarga qanday yaxshilik qilish mumkin?

Yaxshi inson bo'lish – dunyodagi hamma narsaga qayg'urish, degani. Yaxshilik boshqalarga, jonivorlarga, tabiatga nisbatan munosabatlarda namoyon bo'ladi. Insonlarni yaxshi, ko'radigan, og'ir paytda yordam qo'lini cho'zadiganlar eng yaxshi odamlardir.

Nima yaxshi-yu, nima yomon?

**Birovning xursandchiliga
sherik bo'lish**

Ezgu ishlarni qilish

**Yarim kechagacha
multfilm tomosha qilish**

Yaqinlarning tabassumi

Kechira olish

**Birovning jig'iga
tegish**

**To'g'ri javobni
ko'chirib olish**

Do'stiga yordam berish

**Qiynalgan odamga
yordam berish**

**Atrofdagilarga qo'rslik,
loqaydlik**

Siz xayrli ishlар agentisiz. Vazifangiz – odamlarga yaxshilik qilish. Lekin buni bildirmasligingiz kerak. Yaxshi ishlaringizni yon daftarchangizga yozib yuring, lekin hech kimga ko'rsatmang.

O'zbekistonda qonunlar hayvonlarni himoya qiladi. Ularni masxara va xafa qilmaslik, ko'chaga haydumaslik kerak. Buning ortidan jiddiy jazo – katta miqdordagi jarima belgilanadi.

Ikki do'st Bekzod va Sasha Toshkentdag'i bir mahallada istiqomat qilishardi. Bir kuni Sasha onasidan ayrilgan mushukchani ko'rib qoldi. Mushukcha xuddi yig'layotganday qarab turar, yolg'iz va g'amgin edi. Sasha har doim qarovsiz hayvonlarni topib, ularga yordam berardi. U bu gal ham beparvo o'tib ketmadi, mushukchani qo'liga olib, uyiga olib ketdi. Uyga yetib kelgach, eshik oldida to'xtadi va o'yladı.

Bu uyga olib kelingan uchinchi mushukcha bo'ladi. Mushukchani ko'rib, buvisining jahli chiqishi mumkin. Axir kichkina uyga hamma mushukni sig'dirib bo'larmidi? "To'g'ri", dedi Sasha xo'rsinib. So'ng do'sti Bekzodga telefon qildi. Bekzod darrov go'shakni ko'tardi. "Bek, men mushukcha topib oldim", dedi Sasha. "Tasodifni qara, – dedi Bekzod, – men ham mushukcha topib oldim. Endi nima qilishni bilmay turibman. Onam unga bir muddat boshpana berishga ruxsat berdilar va keyin uni birovga berib yuborishimni tayinladilar. Eh... agar mushuklarning o'z uyi bo'lganda edi, ularga boshpana izlash shart bo'limasdi".

Shunda Bekzod birdan xursand bo'lib ketdi va dedi:

– Sasha, ko'chada qolgan uysiz mushuklar uchun uy quraylik! Yaxshisi, ular uchun butun boshli shahar qoramiz.

– Ajoyib g'oja! – dedi Sasha bu gapdan quvonib. Bu g'oja yigitlarni shunchalik ruhlantirdiki, ular darhol ishga kirishishdi.

Shahar qurish – bu jiddiy, katta loyiha! Demak, ishni ruxsatnomalar olibdan boshlash kerak. Shuning uchun, avvalo, mahalla fuqarolar yig'iniga borib, mahalla raisiga niyatlarini bildirishdi. Ular o'z g'oyalarini o'qituvchilariga ham aytib berishdi.

Ikki do'st to'siq bilan o'rab qo'yilgan, daraxtlar o'sadigan kichik maydonni tanladilar. Bu joyni chiqindilardan tozalash kerak edi. Bolalar darhol ishga kirishdilar. Ertasi kuni ularga Sveta va Sayyora qo'shildi. Keyin Sergey va Temur. Bolalar tuproq va chiqindilarni xaltalarda tashishdi, bu tezroq va qulayroq edi. Maydon tozalangach, qizlar chiroyli gulzor qilish uchun ko'chat va gul urug'larini olib kelishdi. O'g'il bolalar esa turli qutti va taxtalardan uy qurishni boshladilar. Mahallaning mushuklari o'zlariga atalgan shaharchaning qanday qurilayotganini katta qiziqish bilan kuzatdilar. Jamoadagi bolalar soni o'n yetti nafarga yetdi.

Mushuklar shaharchasi qurilgach, uni "Mushukkent" deb atashdi va ochilish marosimiga ko'ngillilarni taklif qilishdi.

Ochilishga hatto televidenyedan ham kelishdi. Odamlar bu shaharcha haqida bilib olishdi va bolalarni maqtashdi.

Bu hikoyaning yaxshi tomoni shundaki, u to'qima voqeа emas. Bu rostdan ham bo'lgan voqeа. Mushukkent loyihasi 2019-yilda paydo bo'lgan. O'shandan beri Toshkentda ko'cha mushuklari uchun kichik uylar qurilmoqda, aholi mushuklarni boqyapti va parvarishlayapti.

1. Ushbu hikoya qahramonlari haqida nima deya olasiz?
2. Nega ular mushuklar uchun shahar qurishga qaror qilishdi?

Qanday qilib g'amxo'rlik va mehribonlik ko'rsatishingiz mumkinligini kichik guruhlarda muhokama qiling. O'z fikrlaringizni sinfdoshlar bilan o'rtoqlashing.

"Do'stlar" multfilmini tomosha qiling. Undan nimalarni o'rgandingiz? So'zlab berishga tayyorlaning.

HALOLLIK NIMA?

Akmal, qalamimni kim oldi?
Ko'rmadingmi?

Yo'q, ko'rmadim. Balki Munisa
olgandir? U qizil rangni yaxshi
ko'radi-ku.

Yo'qolgan qalamim qizil rangli
ekanini qayerdan bilding?

1. Qalamni aslida kim olgan? Buni qayerdan bildingiz?
2. Akmal to'g'ri ish qildimi?
3. Munisa Akmalning gapini eshitsa, qanday ahvolga tushar edi?
4. Yolg'on gapirib qo'ysangiz, o'zingizni qanday his qilasiz?
5. Kimdir sizni aldasa-chi?

Rostgo'ylik – inson
uchun qadrli bo'lgan fazilat.
Doim haqiqatni gapirish,
aytilgan so'zni bajarish
rostgo'ylik deyiladi. Rostgo'y
odamning tili ham, dili ham bir
bo'ladi. Rostgo'y odam va'da bersa,
albatta, bajaradi.

Ba'zan haqiqatni aytish juda
qiyin bo'ladi. Rostgo'y bo'lish uchun
inson jasur bo'lishi kerak.

Kichik guruhlarda savollarning javoblarini muhokama qiling. Fikringizni o'tqozlaringizga aytинг.

rostgo'ylik

aldash

yolg'on

samimiylilik

ayyorlik

g'urur

vijdon

sadoqat

1. Qaysi so'zlar rostgo'ylikka to'g'ri kelmaydi?
2. Topqirlik bilan aldashning farqi nimada?
3. "Aytgan so'ziga javob beradi" deganda nimani tushunasiz?

O'tqozlaringizga nimani maslahat bergen bo'lardingiz?
Yomon maslahatlarni yaxshisiga almashtiring.

**Rost gapirishdan
qo'rwmang**

**Vijdoningizga quloq
soling**

**Uydagilar xavotir
olmasligi uchun ularga
yolg'on gapiring**

**Yoqib qolsa, birovning
narsasi bo'lsa ham
oling**

**Har qanday holatda
aybni birovlarga
to'nkang**

**Nohaq bo'lsangiz,
xatongizni tan oling**

O'z fikringizni aytинг

**Boshqalar haqida
yolg'on gapiring**

Maqollarni o'qib, mazmunini aytib bering.

**Kecha aldagan odamga
ertaga hech kim
ishonmay qo'yadi.**

**Yolg'onning oxiri
voy.**

Yolg'onning umri qisqa.

Bir odam noto'g'ri ish qilib qo'ysa, "To'g'risini aytaymi yoki indamay qo'yaveraymi?" – deb ikkilanib qoladi. Bunday paytda vijdon yordamga keladi. Vijdon insonga nima yaxshi-yu, nima yomonligini aytib turadigan ichki ovozdir.

**Guruhlarga bo'linib, uchta vaziyatni
muhokama qiling.**

- 1-vaziyat.** O'rtog'ingiz yangi velosiped olibdi. Minib ko'rish uchun sizga bergen edi, bilmasdan pedalini sindirib qo'ydingiz. Bu holatda siz nima qilasiz?
- 2-vaziyat.** Eng yaqin o'rtog'ingiz birovni aldaganini bilib qoldingiz. Qanday yo'l tutasiz?
- 3-vaziyat.** Birovning telefonini topib oldingiz. Siz anchadan beri orzu qilib yurgan telefon ekan. Nima qilasiz?

Halollik fazilati insonda bolalikdan shakllanadi. Halol odamni hamma hurmat qiladi, unga ishonadi. Halol odamlarning do'stlari ko'p bo'ladi. Bu fazilat kelajakda katta muvaffaqiyatlarga erishishga yordam beradi.

Ertak qahramonlarini eslang. Ulardan qaysi biri nohaqliq qilgan? Sevimli qahramonlaringiz qanday fazilatlarga ega?

Zumrad va Qimmat

Karlson

Karabas-Barabas

Dono bola

HURMAT VA XUSHMUOMALALIK

Kattalarni hurmat qilish kerakligini hammamiz bilamiz.
Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?

Foydalinish uchun so'zlar: ular hurmatga loyiq, yaxshi ishlar qilgan, ko'p yillar odamlar uchun ishlagan, farzandlarini tarbiyalagan, nabiralarini katta qilgan, donishmand, ko'p narsani biladi, yaxshi maslahat bera oladi.

Atrofimizda turli kasb egalari bor. Shifokor bemorlarni davolaydi, quruvchi uy quradi, oshpaz taom pishiradi. Hayotimiz bir maromda borishi uchun barcha kasblar zarur. Ular bilim va qobiliyatlarini ishga solib, o'z ishlarini yaxshi bajaradilar. Shuning uchun biz ularni hurmat qilamiz. Barcha kasb egalari hurmatga loyiqdир.

Bu kasb egalarini nima uchun hurmat qilamiz?
Rasmlarga qarab, savolga javob bering.

Biz kishida qandaydir fazilatlarni sezsak, uni hurmat qilamiz. U muhim nimanidir bilishi yoki biror qiyin yumushni bajara olishi mumkin. Bizni uning rostgo'ylik, mehribonlik va mardlik kabi ajoyib xislatlari yoki yaxshi ishlari hayratga solishi mumkin. Aqlii, ishonchli, hozirjavob, hamisha va'dasini bajaradigan kishilar hurmatimizni qozonadi.

Biz bahslashganda baqirmaydigan, o'z fikrini bosiqlik bilan ifodalarydigan, o'zining nohaqligini tan oladigan, faqat o'zi haqida emas, boshqalar haqida ham qayg'uradigan insonlarni hurmat qilamiz.

Hurmat odamlarning fazilatlarini tan olishdir. Biz hurmatni his qilganimizda o'sha odamga boshqacha munosabatda bo'lamiz. Uning so'zları, fikri, harakatlari biz uchun muhim, qadrli bo'ladi.

Hurmat qanday bo'ladi? Qaysi xatti-harakatlar hurmat belgisi hisoblanadi?

Foydalinish uchun so'zlar: bosh egish, ta'zim qilish, qo'lni ko'ksiga qo'yish, qo'lni siqib ko'rishish, turli imo-ishoralar qilish, yo'l bo'shatish, so'zini diqqat bilan tinglash, maslahat so'rash, jamoat transportida joy berish.

Ertaklar, kitob, multfilm va badiiy filmlardan o'zingizga yoqgan, siz hurmat qiladigan qahramonlarni eslang. Siz ularni nima uchun hurmat qilasiz?

Hurmat hissi faqat kattalarga nisbatan paydo bo'lmaydi. Bolalar ham atrofdagilar hurmatini qozonadigan ishlar qilishi yoki fazilatlarini namoyon etishlari mumkin.

Rasmlarga qarang. Qaysi ish hurmatga loyiq?
Qaysi ish hurmat qilishga noloyiq?

Akmal, darslaringni qildingmi?
Endi o'ynaymizmi?

Ha, dars qilib bo'ldim. Hozir shaxmatimni olib chiqaman.

Eee, shaxmat rosa zerikarli o'yin.
Boshqa narsa o'ynaylik.

Sen shaxmatni tushunmaysan!
Yuraver o'sha qo'g'irchoqlaringni o'ynab...

O'zing tushunmaysan!
Men sen bilan o'ynamayman!

1. Akmal bilan Madina bir-biriga yaxshi gaplar aytdimi?
2. Ikkovi aytgan qo'pol gaplarning oxiri nima bilan tugadi?
3. Ularning oxirgi gaplarini shunday o'zgartiringki, ikkovi kelishib olib, birga o'ynasin.

Kimdir bizga qo'pol gapirsa, buni humatsizlik deymiz.
Qo'pol gap hech kimga yoqmaydi. Bir og'iz yomon gap janjalga sabab bo'lishi mumkin.

Kimdir bizga hurmat bilan muomala qilsa, xursand bo'lamiz. O'zaro hurmat bo'lsa, har qanday ishni birgalikda qilish mumkin.

Xushmuomalalik insonga hurmatning ajralmas qismidir.

Bu yerda bir voqeaning ikki xil ko'rinishi keltirilgan. Uning boshlanishi bir xil, lekin oxiri har xil tugagan. Ularning qaysi biri yaxshi, qaysi biri yomonligini baholang.

Mahallamizga Diyor degan bola ko'chib keldi. U juda ko'p narsani bilar ekan. Men Diyor bilan o'rtoq bo'lmoqchi bo'ldim. Lekin u beso'naqayroq edi. Bir kuni futbol o'ynayotsak, Diyor kelib, "Men ham o'ynasam bo'ladimi?" – deb so'radi.

1-vaziyat.

Bir bola: "Yo'q! Sen o'ynashni bilmaysan! Begonalarni qo'shmaymiz!" – dedi. Hamma kuldi, men ham o'rtoqlarimga qo'shilib kulib yubordim.

2-vaziyat.

Boshqalarning javobini kutib o'tirmay, Diyorga: "Bugun qo'shni mahalla bilan o'ynayotgan edik. Biz uchun g'alaba muhim. Bugun faqat kuchlilar o'ynaydi, deb qaror qildik. Keyingi safar, albatta, o'ynaysan", – dedim.

Ikkala vaziyatda ham Diyor futbolga qo'shila olmadi. Lekin u qaysi javobni eshitib, xafa bo'lgan?

Qaysi vaziyatda Diyorning bolalar bilan o'rtoq bo'lib ketishi osonroq bo'ladi? Ikkala vaziyatdagi bolalarning so'zлari bir-biridan qanday farq qiladi?

Hurmat muloqot eshigining kalitidir.

Odamlarning iltimosi bizga to'g'ri kelmasa, noiloj "xo'p" deyishga majbur emasmiz. Lekin "yo'q" degan javobni ham yaxshi gap bilan, hurmat bilan aystsak, o'sha odam bizdan xafa bo'lib qolmaydi.

Bizni hurmat qilmaydiganlar bilan do'st bo'lismiz dargumon. O'zaro hurmat bo'lmasa, yaxshi munosabat o'rnatib bo'lmaydi.

Maqollarning davomini topping va mazmunini tushuntiring.

Tilingda bo'lsa boling,

sehri bor.

Mehri borning

**o'zganing ham
qadrini bilmas.**

O'z qadrini bilmagan,

kulib turar iqboling.

SOG'LOM TURMUSH TARZI

Sog'lom bo'lish – kasal bo'lmaslik degani!

Sog'lom bo'lay degan odam tanasi uchun foydali ishlarni qilishi kerak. Masalan, to'g'ri ovqatlanish, sport bilan muntazam shug'ullanish, tishni toza tutish va tiniqib uqlash kerak.

Nima yeyishimiz, qanday harakat qilishimiz tanamizga ta'sir qiladi.

Ko'p suv iching

Kun davomida ko'p suv iching. Ayniqsa, yugurgan, o'ynagan bo'sangiz, svuni ko'proq iching.

Sabzavot va mevalarni yeb turing

Kun davomida gavdani tik tuting

Yurganda, turganda, o'tirganda ham gavdangiz tik tursin.

Maktabga ketayotganda papkaning ikkala tasmasini ham yelkangizga iling. Shunda gavdangiz tik, qomattingiz chiroyli bo'ladi.

Faol bo'ling

Sport bilan ko'p shug'ullaning, ko'p harakat qiling.

Shirinliklarni ko'p yemang

Pishiriqlar, shokolad yeyishni, gazli shirin ichimliklar ichishni kamaytiring.

Uyqusizlikdan ehtiyyot bo'ling

Uyqu tananing kuch-quvvatini tiklashga yordam beradi. Tiniqib uqlasangiz, kuni bilan tetik yurasiz.

Ba'zan odam o'ziga ham vaqt ajratishi kerak

Maktabdan toliqib kelgach, biroz dam olish foydali. Siz musiqa tinglashingiz yoki kitob o'qishingiz mumkin.

Tishingizni kuniga ikki marta yuring

Tishlarim sog'lom, chiroli bo'lsin desangiz, tishingizni kuniga ikki mahal yuvib yuring.

Tabassum qiling, kulib yuring

Olimlarning aytishicha, kulgi salomatlik va yaxshi kayfiyat uchun foydali ekan.

Quyoshdan saqlaydigan kremdan foydalaning

Quyoshning tik nurlari inson terisiga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun terini himoya qilish kerak.

Do'stlaringiz bilan ko'rishib turing

O'rtoqlar bilan vaqt o'tkazish hamisha maroqlidir.

Sog'lom bo'lish uchun yana qanday foydali tavsiyalarni bilasiz?

O'z-o'zingizni tekshiring. 5 kun davomida kuniga qancha suv ichayotganingiz, ertalab soat nechada uyg'organaningiz va kechqurun nechada uxlaganiningizi yozib boring.

TAKRORLASH

Testlarni yeching.

1. Tanlovda do'stingiz 1-o'rinni, siz esa 2-o'rinni olsangiz, nima qilasiz?
  - a) u bilan gaplashmay qo'yaman
  - b) do'stim yutganiga xursand bo'laman
  - c) hakamlarga e'tiroz bildiraman
  - d) yutqazganim uchun o'zimdan xafa bo'laman
2. Dars qilmagan edingiz, o'qituvchi uy vazifasini so'rab qoldi. Qanday yo'l tutasiz?
  - a) kitob-daftarlarim uyda qolib ketibdi, deyman
  - b) o'qituvchim baho qo'ymasligi uchun kundaligimni yashirib qo'yaman
  - c) darsga tayyor emasman, deb rostini aytaman
  - d) darsga kirmayman
3. Insonga bir ishning noto'g'riliгини аytib turadigan ichki ovoz nima deb ataladi?
  - a) halollik
  - b) vijdon
  - c) shukrona
  - d) sabr
4. Qanday odamni hamma hurmat qiladi?
  - a) bahslashganda qizishmay, baqirmay, xotirjam dalil keltirgan kishini
  - b) nohaq ekanligini tan olgan kishini
  - c) atrofdagilarni turtib-surtib, avtobusning eshigiga yaqinlashayotgan odamni
  - e) kimdir kuchsiz odamni xafa qilayotgan bo'lsa, kuchsizning yonini oladigan kishini

1. O'z iste'dodingizni qanday qilib rivojlantirishingiz mumkin?
2. Sog'lom bo'lish uchun siz nimalar qilyapsiz?

Iste'dod kuchi

Shahar hukmdoriga bozorda bir odam musiqa chalib, hammani qoyil qoldirayotganini aytishdi. Hukmdor uni saroya keltirishni buyurdi va dedi:

– Sen musiqa asboblarini yaxshi chalar emishsan. Shunday musiqa chalib berginki, biz bundan kulib, xursand bo'laylik.

Haligi odam musiqa chalib, hammani kuldirdi.

Hukmdor o'zini kulgidan zo'rg'a to'xtatib, endi yig'latadigan musiqa chalishni buyurdi. Musiqa chalinishi bilan hamma yig'lay boshladi. Odamlarning charchaganini ko'rgan musiqachi mayin kuy chalishga o'tdi. Odamlar uxbab qoldi.

Musiqachi "Sizlarni kuldirgan va yig'latgan, keyin uxlatib saroyni tark etgan odam Forobiy edi", degan yozuv qoldirdi.

1. Musiqa odamlarga qanday ta'sir qildi?
2. Nima uchun Forobiyni iste'dodli sozanda deymiz?

IV bo'lim. Men va an'analar

26-dars

MEHMONDO'STLIK

Madina, esingdan chiqmadimi,
yaqinda tug'ilgan kunimiz bo'ladi.

Uni qanday nishonlaymiz?
Kimlarni taklif qilamiz?

1. Mehmonga tez-tez borib turasizmi? Sizni kiga ham tez-tez mehmon kelib turadimi?
2. Mehmon kelganda nimalarni his qilasiz? Mehmonga borganda-chi?
3. Mehmonlar qachon taklif qilinadi? Bunga qanday voqeа sabab bo'ladi?
4. Mehmon kutishda siz ham qatnashasizmi? Ota-onangizga yordam berasisizmi? Qanday qilib?
5. Mezbonlar sizning mehmonga borganingizdan xursand yoki xursand emasligini nimadan bilasiz?

Yashiringan so'zni toping.

6	1	3	10	5	8	11	9	2	4	13	7	12
N	M	H	T	O	O'	L	S	E	M	K	D	I

Mehmondo'stlik mehmonlarni chin ko'ngildan xursand bo'lib kutib olish, ular uchun dasturxon tuzab, ziyofat qilish, mehmonlarning ko'nglini olishdir.

Tayyorgarlik ishlari tugab, uzoq kutilgan kun keldi. Mehmonlarni kutib olish vaqt yetdi. Xo'sh, buni qanday qilish kerak?

Hikoyani davom ettiring. Sizningcha, shunday vaziyat bo'lishi mumkinmi?

Eshik taqilladi. Akmal kompyuterdan ko'zini uzmay, "Kiravering, eshik ochiq!" – deb baqirdi. Eshik oldida mehmonlar turishgandi. Ular Akmalning baqirish ohangidan sarosimaga tushib qolgandilar...

Mehmonlarni kutib olish odobi:

- mehmonlarni ostonada tabassum bilan kutib oling;
- kiyimlarini yechishga yordam bering;
- mehmonlarni eshik oldida ko'p ushlab turmay, ichkariga taklif qiling;
- mehmonlar joylashib olgach, duo qilib, dasturxonga yeguliklar, ichimliklar torting.

Mehmonga borganda ham, mehmon kutganda ham dasturxon odobiga amal qilish kerak. Siz bunday qoidalarni bilasizmi?

Dasturxon odobiga oid qoidalarni tuzing. Sinfdoshlaringiz bilan nima uchun bu qoidalarga amal qilish kerakligini muhokama qiling.

Dasturxon odobi

**Dasturxon atrofida
o'tirganda**

**tirsaklar bilan
dasturxonga tiralmang.**

**Qoshiq va sanchqilarni
o'ynamang,**

**oyoqlaringizni
uzatmang.**

Ovqatni ovoz chiqarmay,

**pichoqni esa o'ng qo'lda
ushlang.**

**Qo'llaringizni keng
yoymang,**

**haddan ziyod engashib
olmang.**

Stol tagida

**dasturxon chetini
tortmang.**

**Sanchqini chap
qo'lda,**

**chapillatmasdan
yeng.**

**Ovqatlanib bo'lgach,
qoshiq-sanchqilarni
likopchaga qo'yib,**

**og'iz va qo'llaringizni
salfetkaga arting.**

 Mehmondorchilik yaxshi o'tdi. Mehmonlar ketishga ruxsat so'radilar. Ularni qanday kuzatib qo'yasiz?

**Mehmonlarni qanday kutib
olgan bo'sangiz, xuddi
shunday hurmat-e'tibor bilan
kuzatib qo'ying.**

**Mehmonlar ketayotib,
"Biznikiga ham boringlar"
desa, taklif uchun
rahmat ayting.**

Sharlarni osmonga uchirmang

Sharlar bayramlarda asosiy bezaklardan biridir. Ular chiroli bo'lib, havoga baland ko'tariladi. Sharlarni ko'pincha bayram oxirida osmonga uchiramiz. Ko'pchilik odamlar sharlarning tabiatga yetkazadigan ekologik zarari haqida o'ylamaydilar. Shar havoda yorilib, parchalanib ketganda, u hayvonlar uchun xavf tug'dirishi mumkin. Qushlar va hayvonlar bilmasdan uni ovqatga qo'shib yeb yuboradi va nobud bo'ladi. Ishlatilgan sharlarni chiqindi idishiga tashlash kerak. Sharlarning o'miga qog'oz va boshqa materiallardan tayyorlangan ekologik toza bezaklardan foydalangan ma'qul.

O'rtoqlaringizni bayramga qanday qilib taklif qilmoqchisiz?
Taklifnomalar tayyorlang.

HAMKORLIK AN'ANALARI

Odamlar azaldan muammolarni birqalikda hal qilishga intilganlar. Agar ular qiyinchiliklarni alohida-alohida hal qilishsa, insoniyat hech qachon hozirgidek yutuqlarga erisha olmagan bo'lar edi.

Hamkorlik va o'zaro yordam – xalqimizning azaliy an'analaridir. Bu an'ana mahallada, ayniqsa, yaqqol ko'rindi. Odamlar turmush sharoitini yaxshilash uchun birlashadi, kundalik masalalarni birqalikda hal qilib, mahalladagi tartib-intizomni nazorat qiladi. Qo'shnilar hashar qilib, ko'chat ekadilar, hududni tozalab, ozoda saqlashga harakat qiladilar. Zarurat bo'lsa, mablag' to'plab, bolalar uchun o'yingoh yoki sport maydonchalarini quradilar, mahalla ko'chalarini tozalaydilar. Biror tabiiy ofat ro'y bersa, uning oqibatlarini yo'qotish uchun bir yoqadan bosh chiqaradilar. Har qanday masala bilan mahalla raisiga bermalol murojaat qilish mumkin. Mahalladoshlar yig'ilib, to'y-tomosha, bayramlarni ham birga nishonlaydilar.

Inson bir o'zi uddalay oladigan ishlar ham bor. Bunday ishlarni har kim o'zi bajarishi kerak. Lekin ba'zi ishlarda natija ishtirokchilar soniga bog'liq. Masalan, bolalar meva tersa, hosilning ko'p-ozligi har bir bolaning qancha meva terganiga bog'liq bo'ladi. Ammo shunday ishlar ham borki, ularni aslo yolg'iz bajarib bo'lmaydi. Masalan, kishi baland to'siqdan yolg'iz oshib o'tishi qiyin yoki ariq ustiga bir o'zi to'sin tashlay olmaydi. Uy-joyni yolg'iz qurish haqida-ku, gapirmasa ham bo'ladi!

1. Siz qaysi ishlarni bir o'zingiz qilishni yaxshi ko'rasiz?
2. Qaysi ishlarni ko'pchilik bo'lib bajargan yaxshi? Nima uchun?
3. Eng kuchli odam ham bir o'zi qila olmaydigan ishlarga misollar keltira olasizmi?

Akmal, o'zaro hamkorlik
va yordamning farqi bormi?

Kimdir yordam so'rasha, ko'maklashamiz.
Mana shu – yordam.

To'g'ri. Kimdir og'ir ahvolga tushib qolsa, yordamga
muhtoj bo'lib qolsa ham unga ko'maklashamiz.

O'yashimcha, hamkorlik bir ishni bir
necha kishi birgalashib bajarishidir.

Maktabda sinfimizdagi bolalar bilan birga
spektakl tayyorlagan edik. Esingdami?

Ha, esimda! Mana shu hamkorlik deyiladi.

Hamkorlik bir vazifani bajarishda bir nechta odamlarning birgalikda harakat qilishidir. Ular do'st bo'lishlari shart emas, lekin umumiy maqsad ostida birlashishadi va maqsadga erishishda ularning har birining hissasi muhim.

Jamoa bo'lib ishlash nima degani? "Jamoa" so'zini eshitib, darrov sport o'yinlari yodingizga tushdimi?

Futbol jamoasida darvozabon, himoyachilar, hujumchilar bo'ladi. Futbol maydonida har bir o'yinchining o'z o'rni, vazifasi, mas'uliyati bor. Kim qaysi ishga qobiliyatli bo'lsa, jamoada o'sha ishni qilishi kerak.

Jamoada ishlashni bolalikdan o'rganish kerak. Masalan, buni jamoa bo'lib o'ynaladigan o'yinlarda, maktabdagi tadbirlarda o'rganish mumkin. Darsda guruhlarga bo'linib, biror mavzuni muhokama qilsangiz yoki biror vazifani ko'pchilik bo'lib bajarsangiz, bu ham jamoaviy ish bo'ladi.

1. Qanday jamoaviy sport turlarini bilasiz?
2. O'rtoqlaringiz bilan qaysi jamoaviy o'yinlarni o'ynaysiz?
3. Turli sohalardagi jamoaviy ishlarga misollar keltiring.

Gaplarni to'ldiring.

Men do'stlarim bilan ... .

Endi men jamoa ... bilib oldim.

Men ...ni xohlayman.

Ishbilarmonlik sifatlaringizni rivojlantiring:

- tartibli, hushyor bo'ling;
- ishni vijdongan bajaring;
- sabrli bo'ling, yaxshilikka intiling;
- shaxsiy fikringiz bo'lsin, lekin boshqalarning fikrini ham hurmat qiling.

Guruhlarga bo'linib, do'stlik, o'zaro yordam, hamkorlik haqida she'r yoki maqollar toping. Keyin ularga mos suratlar toping yoki chizing.

KITOB – ENG YAXSHI DO‘STIMIZ!

Kitob o‘qigan bola

O‘rganar avval odob
 Kitob o‘qigan bola.
 Yuzi bo‘ladi oftob
 Kitob o‘qigan bola.

Hurmat qilar kattani,
 Kichiklar jon-u tani,
 Bajaradi va’dani –
 Kitob o‘qigan bola.

Po‘lat Mo‘min

Kitob – ma’lumot, bilim va tarbiya manbayi. Kitobdan yangi, qiziqarli, foydali ma’lumotlarni o‘rganamiz. Ertaklar yoki hikoyalardan iborat kitoblar, turli mamlakatlarga sayohatlar yoki fantastik sarguzashtlar haqida kitoblar bor. Yana ilm-fan, texnika, tabiat, o’simliklar va hayvonot olami haqida ilmiy-ommabop kitoblar hamda ensiklopediyalar ham bor.

Gaplarni mantiqiy davomi bilan to'g'ri moslashtiring.

Kitobsiz odam

ilmlı qiladi, tarbiyalaydi

Kitob insonni

olim odam bilan gaplashgandek bo'lasan

Yaxshi kitob o'qisang

qanotsiz qushga o'xshaydi

1. Kitoblar nimadan qilinadi?
2. Qog'oz qanchalik mustahkam material?
3. Rasmlarga qarab, qog'oz qanday tayyorlanishini aytib bering.

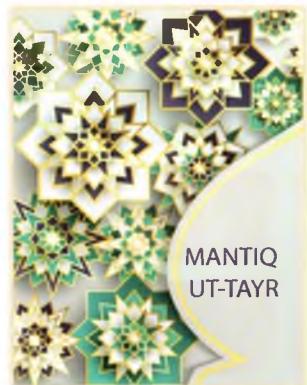

Yod olingan kitob

 Alisher Navoiy bolaligida Fariduddin Attorning "Mantiq ut-tayr" asarini juda sevib o'qirdi. Ota-onasi uning mutolaaga qattiq berilganidan bezovta bo'ldilar. Chunki bola erta-yu kech kitobdagi jumlalarni takrorlardi.

Bolaning sog'lig'idan xavotirga tushgan ota-onai kitobni yashirib qo'ydi. Ammo yosh Alisher xayolini egallagan o'sha kitobni yoddan takrorlab yuraveradi. U mashhur shoir bo'lib yetishgach, "Mantiq ut-tayr"ga o'xshagan kitob yozdi.

Alisher Navoiyning buyuk inson bo'lismiga kitoblar sabab bo'lgan.

Kitoblar shifoxonasi

 Kitoblar ham odamlar kabi kasal bo'lib qolishi mumkin. Ular o'zlariga nisbatan ehtiyoitsiz munosabat tufayli kasal bo'ladilar. To'g'ri, ular yo'talmaydi, aksirmaydi, isitmasi chiqmaydi. Biroq ularni davolash kerak bo'ladi.

Kitob sahifasi yirtilgan bo'lsa, matn ko'rinish turishi uchun uni yelimli tasma (skotch) bilan yopishtiriladi.

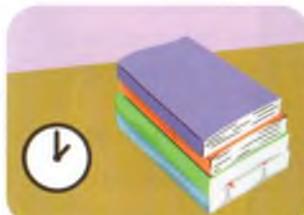
G'ijimlangan sahifani qog'ozlar orasiga qo'yib, dazmol bilan tekislash mumkin.

Barmoq va qalam izlarini yumshoq o'chirish ich bilan o'chirish kerak.

Agar kitobning muqovasi yoki sahifasi yirtilgan bo'lsa, nima qilamiz? Buning uchun 5-6 cm kenglikda qog'oz yoki mato kesib olamiz. Unga yelim surtib, yirtilgan joyga yopishtiramiz. So'ng yaxshi yopishishi uchun og'irroq jism ostiga qo'yamiz.

Rasmlarni to'g'ri ketma-ketlikda joylashtiring.

1. Kitoblar qanday "kasal" bo'ladi?
2. Ularni kim "kasal" qiladi?
3. Kitoblarni nima uchun avaylash kerak?

Kitobni o'qib bo'lganingizdan keyin uni birovga o'qishga berib turishingiz mumkin. Masalan, sinfdosh do'stlaringiz bilan kitob almashing. Shunda kitoblar sizning javoningizda chang bosib yotmaydi va ular yangi hayotini boshlaydi. Hozirda butun dunyoda ularning umrini uzaytiradigan, tabiatni asrashga yordam beradigan kitob almashish harakati rivojlanmoqda.

Kitob o'qishning foydaları:

- darslarni tez va oson o'zlashtirishga yordam beradi;
- so'z boyligini oshiradi;
- fikrni charxlaydi;
- miya faoliyatini yaxshilaydi;
- kayfiyatni ko'taradi;
- xotirani mustahkamlaydi;
- ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi;
- yaxshilikka undaydi;
- chet tillarini o'rganishga yordam beradi.

Bu ro'yxatga yana nimalarni qo'shish mumkin?

"Do'stimning sevimli kitobi" mavzusida taddiqot o'tkazing.

BIZGA TELEFON, TELEVIZOR, KOMPYUTER NIMA UCHUN KERAK?

Rasmlarga qarang.

Bularning qaysilari o'tmishdagi, qaysilari zamonaviy?

- Odamlar bu narsalardan qanday foydalanadi?
- Ularning tashqi ko'rinishi qanchalik o'zgargan?
- Ovoz va tasvirning sifati ham o'zgaganmi?
- Zamonaviy telefon, televizor va kompyuterlarning nimasi bir xil? Nimasi har xil?

Biz har kuni aloqa va axborot uzatish vositalaridan foydalanamiz. Pochta, telefon, televizor, gazeta-jurnallar, internet insonlarga hayotda yordam beradi. Bu vositalar yordamida dunyoning turli nuqtalarida yashaydigan odamlar muhim voqealardan xabardor bo'lib turishadi, chet eldagi yaqinlari bilan ko'rishib, gaplashib turishadi.

Sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling.

- Qadimda odamlar bir-biri bilan qanday aloqa qilgan? Bugun-chi? Boshqa shahar yoki mamlakatdagi do'stlaringiz va yaqinlaringiz bilan qanday gaplashasiz? Misollar keltiring.
- Qadimda odamlar dunyodagi muhim voqealar haqida qanday xabar topganlar? Hozir-chi?

Foydalinish uchun so'zlar: telefon, pochta, magnitofon, soat, choparlar, mayoqlar, xabar beruvchi mash'alalar, xat tashuvchi kabutarlar, televizor, radio, internet, gazeta-jurnallar, taqvimlar, jarchilar.

Turli manbalardan biz oladigan axborot biror faktga yoki kimningdir fikriga asoslangan bo'lishi mumkin. Fakt – bu vogelikda bor bo'lgan, rostdan ham sodir bo'lgan voqeа-hodisadir. Masalan, osmondagи quyosh – bu fakt. Fikr esa insonning nimagadir munosabatidir. Bir narsaga nisbatan turli odamlarda turlicha fikr bo'lishi mumkin. Kimdир quyoshni osmondagи eng muhim narsa desa, kimir "Yo'q, quyosh hech ham muhim emas. Masalan, men bulutlarni tomosha qilishni yaxshi ko'raman", deyishi mumkin.

Bir necha aniq misollarda fikrlar bilan faktlarni farqlashni mashq qilib ko'ring.

Rasmlarga qarab, inson kompyuterdan qanday maqsatlarda foydalanishini aytib bering.

O'yinlar, turli qiziqish va xobbilar uchun vosita

Musiqa tinglash,
video tomosha qilish

Axborotni saqlash
va qidirish

Elektron pochta orqali
xabar yuborish

O'qishda va ishda
foydalanish

Bugungi kunda hayotimizni kompyuterlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Kompyuter yordamida bilim olamiz, ishlaymiz, dam olamiz, muloqot qilamiz. Internet tarmog'i turli mamlakat va shaharlardagi odamlarni o'zaro bog'laydi.

1. Internetdan foydalanganmisiz? Hozir internetga nimalar orqali kirsa bo'ladi?
2. Dam olish yoki o'rtoqlaringiz bilan gaplashish uchun kompyuter yoki telefon sizga qanday yordam beradi?
3. Kompyuter yoki telefon orqali bilim olish mumkinmi?
4. Kompyuterdan, telefondan foydalanish qoidalaridan qaysilarini bilasiz?

Kichik guruhlarda "Kompyuter va telefondan sog'liqqa zararsiz foydalanish" mavzusida eslatma-jadval tuzing. Jadvalning birinchi ustuniga qoidalarni, tavsiyalarini yozing. Ikkinci ustunda esa ular qanday foya keltirishini yozing. Bu tavsiyalar haqida sinfdoshingizga aytib bering.

O'zingizni tekshiring. Keyingi uch kun ichida kompyuterda yoki telefonda o'yin o'ynashga qancha vaqt ketganini hisoblang. Darsda muhokama qilingan qoidalarga amal qilibsizmi?

MADANIYAT VA TA'LIM

Maktab – har qanday kasb sari bosilgan ilk qadamdir. Maktabdan so'ng bitiruvchilar kollej, institut va universitetlarda o'qiydilar. Odamlar ilm oladigan maskanlar ta'lif muassasasi deyiladi.

Kutubxona, muzey, teatr, konsert va ko'rgazma zallari, sirk – madaniyat muassasalaridir. Bu yerlarda odamlar adabiyot va san'at asarlari bilan tanishadilar, kitob o'qiydilar, suratlarni, spektakllarni tomosha qiladilar.

Yoshlar ijod saroyi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

O'zbek milliy qo'g'irchoq teatri

I.V. Savitskiy nomidagi davlat san'at muzeyi

1. Bu suratlarda qaysi madaniyat va ta'lif muassasalari ko'rsatilgan?
2. Siz yashaydigan viloyatda qanday ta'lif va madaniyat muassasalari bor?

Muzeylar bir-biridan farq qiladi: tarixiy, san'at, qo'g'irchoq, texnologiya va boshqalar. O'lakashunoslik muzeylarida biror viloyat, tuman yoki shaharning o'tmishi va buguni haqida hikoya qiluvchi eksponatlar qo'yiladi.

1. Qaysi muzeylarda bo'lgansiz?
2. Sizda nimalar ko'proq taassurot qoldirgan?

Muzey yoki ko'rgazmaga borganingiz haqida qisqacha hikoya yozing.

Keling, madaniyat muassasalari bilan yaqindan tanishamiz.

Teatrlarda spektakllar tayyorlanadi va namoyish etiladi. Tomosha mavzuga mos bezatilgan sahnada bo'lib o'tadi. Tomoshabinlar qator o'rindiqlarda o'tiradilar. Katta teatrlarda tomoshabinlar zali uchga bo'lingan bo'ladi: parter, amfiteatr va loja.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston davlat akademik katta teatri

Odamlar konsert zallariga orkestr, ansambl yoki yakkaxon xonandalar ijrosidagi kuy-qo'shiqlarni tinglash uchun kelishadi. Bunday zallarning asosiy vazifasi musiqiy cholg'ularning tovushini bor jozibasi bilan tomoshabinlarga yetkazib berishdir.

"O'zbekiston" xalqaro anjumanlar saroyi

Kinoteatrlar kino namoyish qilish uchun mo'ljallangan. Bu yerda ovoz va tasvir sifati televizorga qaraganda ancha yuqori bo'ladi. Filmlar katta ekranda turli tomonдан ovoz chiqaruvchi karnaylar, ba'zan esa maxsus effektlar yordamida namoyish etiladi.

Kinoteatr

Ko'rgazmalar zali xuddi muzey zallariga o'xshaydi. Bu yerda suratlар, haykallар yoki boshqa san'at asarlari namoyish etiladi. Muzeylardan farqli ravishda ko'rgazmalarning vaqtি cheklangan bo'ladi. Bitta ko'rgazma yopilgandan keyin o'sha zalda boshqa ko'rgazma ochiladi.

Ikuo Xirayama xalqaro madaniyat karvonsaroyi

Sirk tomoshalari doirasimon sahnada – arenada o'tkaziladi. Bu yerda akrobatlar, hayvon o'rgatuvchilar, sehrgar yoki masxarabozlar navbatma-navbat chiqib, tomosha ko'rsatadi. Tomoshabinlar aylana shaklida o'rnatilgan o'rindiqlarda o'tiradi. Sirkda har bir qator oldingisidan biroz balandroq bo'ladi, shuning uchun arena har qanday joydan aniq ko'rinish turadi.

O'zbekiston davlat sirkasi

1. Maktabdagi ijod zali qaysi madaniyat muassasasiga o'xshaydi?
2. Siz qaysi madaniyat muassasasiga borgansiz?

Partadoshingizga biror qiziqarli voqeani gapirib bering.

Foydalinish uchun so'zlar: spektakl, konsert, sirk tomoshasi, rasmlar ko'rgazmasi, bolalar rasmlari ko'rgazmasi, maktabdagi sahna ko'rinishi.

Teatr yoki konsert zalida o'zini tutish odobi:

- tomoshaga o'z vaqtida keling;
- qatorlar orasidan o'tsangiz, o'tirganlarga teskari o'tmang, "Kechirasiz, o'tib ketsam maylimi?" deyishni unutmang;
- tomosha paytida o'rindan turish, boshqalarga xalaqit berish, sahnani to'sib olish mumkin emas;
- zaldan chiqish kerak bo'lib qolsa, shovqin solmay, sekkingina chiqing;
- teatrga jonivor bilan kirmang;
- teatrga oziq-ovqat va ichimlik olib kelmang;
- tomosha paytida gaplashmang, telefoningizni o'chirib qo'ying;
- tomosha tugaganda san'atkorlarni qarsaklar bilan olqishlang.

Bu ro'yxatga yana nimalarni qo'shish mumkin?

Maktabimiz ijod zalida ham qoidalar xuddi teatrdagidek ekan!

Ba'zida tomosha paytida gapirgim, fikr bildirigm keladi. Hech o'zimni to'xtata olmayman-da.

Lekin bu yaxshi emas. Yoningdagilarga ham, san'atkorlarga ham xalaqit berasan.

Sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling.

Minbarda, ma'ruza qilayotgan yoki doskaga chiqib, savolga javob berayotgan odamni qanday qilib qo'llab-quvvatlash, unga hurmat ko'rsatish mumkin? Tinglovchilar yoki tomoshabinlar uchun tavsiyalar ro'yxatini tuzing.

Teatrga, sirkka, konsert yoki ko'rgazmaga sayohat mavzusida rasmlar chizing.

OCHIQ OSMON OSTIDAGI MUZEY

Rasmlarga qarang.

1. Bu hayvonlarning qaysilarini bilasiz?
2. Qaysi hayvoni hech qachon ko'magansiz?
3. Hayvonot bog'i nimaligini bilasizmi?

Hayvonot bog'i turli qit'alarda yashaydigan jonivorlar saqlanadigan muassasadir. Bu yerda ular uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. Hayvonot bog'iga kelgan tomoshabinlar jonivorlarni kuzatib, ular haqida to'liq tasavvur hosil qiladilar. Hayvonot bog'lari noyob hayvonlarni asrash, hayvonot olamining xilma-xilligi haqidagi bilimlarni tarqatishga yordam beradi.

Matn bo'yicha savollar tuzing. Sinfdoshlaringizga shu savollarni berib, javoblarini yozib oling.

1. Nega tabiatni muhofaza qilish zarur?
2. Maktab o'quvchilari tabiatga qanday g'amxo'rlik qilishlari mumkin?

101

Madina, hayvonot bog'i muzey ekan-da, to'g'rimi? Bu yerda noyob hayvonlarni ko'rishimiz mumkin.

To'g'ri, tabiatni yaxshi ko'ruvchi barcha insonlar uchun jonli muzey bu.

U yerda ham qandaydir tartib-qoidalar bormi?

Hayvonot bog'iga kelganlar uchun qoidalar:

- shovqin solmang va hayvonlarning jahlini chiqarmang;
- qo'llaringizni qafas ichiga uzatmang;
- hayvonlarga ovqat bermang;
- panjaralardagi yozuvlarni diqqat bilan o'qing.

Sinfdoshlaringiz bilan hayvonot bog'iga kelganlar uchun qoidalarni muhokama qiling. Bu qoidalalar nima uchun joriy qilingan deb o'ylaysiz?

Yer sayyorasidagi hayvonot va o'simliklar xilma-xilligini saqlab qolishimiz lozim. Ko'plab davlatlar yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlarni asrab qolish bilan shug'ullanadi. Xuddi shu maqsadda "Xalqaro Qizil kitob" yaratildi. Unda hayvonlar va o'simliklarning noyob, yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlari ro'yxati berilgan. Kitobga qizil rang berilganining sababi – bu xavf belgisi hisoblanadi.

"Qizil kitob"ga kiritilgan biror hayvon yoki o'simlik haqida hikoya tayyorlang.

JAMOAT JOYLARIDA BO'LISH ODOBİ

Jamoat joylari ko'pchilik uchun mo'ljallangan joylardir. Masalan, maktab, bozor, pochta, qahvaxona, sport zali, transport, kutubxona va do'konlar ham jamoat joylari hisoblanadi. Bunday joylarda bo'lish tartib-qoidalariga barcha riosa qilishi kerak.

1. Qanday joylar jamoat joylari deyilar ekan?
2. Siz qanday jamoat joylariga borib turasiz?

O'rtoqlaringizga jamoat joylarida bo'lishning qaysi qoidalariనi tavsiya qilgan bo'lardingiz?

Zina va yo'laklarda keksalar va kichik bolalarni o'tkazib yuborish

Keksalarga, yosh bolali va homilador ayollarga joy berish

Xushmuomala, e'tiborli bo'lish

Telefonda baland ovozda gaplashish

Esnaganda, yo'tal tutganda va aksirganda og'izni yopish

Yuklarni tashishda boshqalarga xalaqit bermaslik

Odamlarni itarib, turtib oldinga o'tish

Gapirgan odamga teskari o'girilib olish

Bexosdan birovning oyog'ini bosib olsa, uzr so'rash

Odob bilan gaplashish

Kimdir yoki nimadir haqida qo'pol yoki yomon so'z aytish

Jamoat mulkini va yashil hududlarni asrash

Yomg'ir tingach, Akbar bilan Said istirohat bog'iga chiqishdi.
U yerda qog'ozdan samolyot yasab, uchira boshlashdi.

"Ketdik, anavi o'rindiqning ustidan uchiramiz!" – dedi Akbar. Ikkovi o'rindiqning ustiga chiqib olishdi. U yerdan uchirilgan qog'oz samolyotlar uzoqroqqa uchar ekan.

Ikki o'rtoq birpas samolyot o'ynab, keyin arg'imchoq uchishga ketishdi.
Shu payt bir buvi nabirasi bilan kelib, o'sha o'rindiqqa o'tirdi.

– Voy, buvi! O'rindiq loy ekan. Ko'ylagingiz kir bo'lди! – dedi nabira.
Arg'imchoq uchayotgan Akbar bilan Said bir-biriga alanglab, uyalib qolishdi.

Nima deb o'ylaysiz, bolalar qanday ahvolga tushishdi?

1. Nima uchun odamlar qoidalar ishlаб chiqib, ularga amal qilishadi?
2. Jamoat joylarida odobga rоya qilinmasa, nima bo'ladi?
3. Ijtimoiy odoblarga rоya qilinadigan joylarda o'zingizni qanday his qilasiz?

O'tgan haftada qaysi jamoat joylarida bo'ldингиз?
Qayerda bo'lish sizga ko'проq yоqdi?

TAKRORLASH

Yo'lto'sar bergan saboq

 Bir yigit ilm olish uchun Nishopur shahriga bordi. U ilmi unutilib ketmasligi uchun bilganlarini qog'ozga yozib qo'yardi. Yigit yillar o'tib, ona yurtiga qaytmoqchi bo'ldi. Xurjunga qog'ozlarini solib, karvon bilan yo'lga tushdi.

Yo'lida karvonga yo'lto'sarlar hujum qilib, yo'lovchilarning mol-mulkini tortib ola boshladilar. Navbat yigitga yetganda, u:

– Hamma narsamni oling, roziman. Lekin xurjunimdagи qog'ozlarimga tegmang, – deb iltimos qildi.

Yo'lto'sarlar xurjunda qimmatbaho narsa bo'lsa kerak, deb o'yladilar va tortib oldilar. Xurjunda bir uyum qog'ozni ko'rib, hayron bo'ldilar.

– Bular mening bir necha yillik o'qishim samarasи. Bularni tortib olsangiz, barcha mehnatlarim zoye ketadi, – dedi yigit.

Shunda yo'lto'sarlardan biri:

– Xurjunga joylanadigan va o'g'irlash mumkin bo'lgan narsa ilm bo'lmaydi. Sen ilmni qog'ozga emas, xotirangga joyla, toki sendan hech kim tortib ololmasin, – dedi.

Bu gaplar yigitga qattiq ta'sir qilib, ortiga qaytdi. U yana bir necha yillar ta'lim olib, bilimini xotirasiga joyladi va mashhur alloma bo'lib yetishdi.

1. Qaroqchingning qaysi so'zlari yigitga ta'sir qildi?
2. Bu hikoya bizga nimani o'rgatadi?

Testlarni yeching.

1. Nima uchun odamlar mehmonga borishadi va mehmon chaqirishadi?

- a) maza qilib, to'yib ovqatlanish uchun
- b) gaplashib o'tirish uchun
- d)** xursandchiliklarni nishonlash uchun
- e) sovg'a-salomlari bilan maqtanish uchun

2. Mehmonlarni qanday kuzatish kerak?

- a)** kelganlari uchun rahmat aytish
- b) imkon qadar tezroq kuzatish
- d) sizni mehmonga qachon chaqirishlarini so'rash
- e) "Ketishda eshikni tashqaridan yopib ketinglar", deyish

3. Hamkorlikning foydasi nimada?

- a)** birgalikda qiyin masalani yechish mumkin
- b) kimdir hamma ishni mening o'rnimga qilib qo'yadi
- d) har kim qobiliyatini namoyish qiladi
- e) biror yangi narsani o'rganish mumkin

4. Nima uchun ijtimoiy odob qoidalari ishlab chiqilgan?

- a) xotirani mashq qildirish uchun
- b) jamoat joylarida odam kam bo'lishi uchun
- d) barcha xavfsiz, xotirjam bo'lishi uchun
- e)** qoidabuzarlarni jarimaga tortish uchun

O'z fikringizni sinfdoshlaringiz bilan o'rtoqlashing.

1. Jamoat joylarida rioya qilish kerak bo'lган qanday yangi qoidalarni o'rgandingiz?
2. Insonlar o'rtaсидаги qanday o'заро hamkorlik an'analari tufayli hayotimiz farovonroq, ishlarimiz barakaliroq bo'ladi?

Qiziqarli o'yinlar

O'zbek xalq o'yinlarining ko'pchiligi bizga o'tmishdan yetib kelgan. Ular nafaqat qiziqarli, balki bolalarga o'z qobiliyat va iste'dodlarini namoyish etish, do'stlashishni o'rganish, mag'lubiyatdan xulosa chiqarish, g'alabaga intilish va raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rgatadi.

"Kim oladi shuginani?"

Qatnashchilar yerga tashlangan ro'molcha yoki do'ppini faqat tishi bilan, qo'lini yerga tekkizmay, tizzasini bukmay olishi kerak.

"Oq terakmi, ko'k terak?"
Ikki jamoa uchun zanjirlarni buzish o'yini. O'yinchilar zanjir hosil qilish uchun qo'llarini mahkam ushlab turishadi. Boshqa jamoaning o'yinchilari zanjirlarni uzishga harakat qilishadi.

"Arqon tortish"

Jamoaviy o'yin bo'lib, arqonni kim o'z tomoniga tortib olsa, o'sha jamoa g'olib bo'ladi.

Dunyoning turli mamlakatlardagi bolalar milliy o'yinlari

"Yog'och oyoqlar"
Indoneziya

"Tuxum urishtirish"
Ruminiya

"Kauchuk bantlar"
O'yin dunyoning ko'plab mamlakatlarida mashhur

"Kongi nori"
Koreys xalqining tosh o'yini

1. Qanday o'zbek xalq o'yinlarini bilasiz?
2. Suratlarda turli mamlakatlardagi bolalar qanday o'yinlarni o'ynashyapti?
3. Boshqa mamlakatlardagi tengdoshlaringiz bilan qanday o'yinlarni o'ynashni xohlaysiz?

MUNDARIJA

I bo'lim. Men va mening Vatanim

1-dars.	Vatanim – faxrim	4
2-3-darslar.	Maktab nima uchun kerak?	7
4-dars.	O'qituvchi va o'quvchilar	12
5-6-darslar.	Maktabga yo'l	16
7-dars.	Jamoat transportida	22
8-dars.	Takrorlash	26

II bo'lim. Men va mening do'stlarim

9-10-darslar.	Men va mening sinfdosh do'stlarim	28
11-dars.	Bir-birimizni tushunishni o'rganamiz	35
12-13-darslar.	Bir-birimizga yordam beramiz	39
14-15-darslar.	Ishonamiz va tekshiramiz	45
16-dars.	Takrorlash	50

III bo'lim. Men va mening fazilatlarim

17-18-darslar.	Men – insonman	52
19-20-darslar.	Mehr-oqibat nima?	57
21-dars.	Halollik nima?	62
22-23-darslar.	Hurmat va xushmuomalalik	66
24-dars.	Sog'lom turmush tarzi	72
25-dars.	Takrorlash	74

IV bo'lim. Men va an'analar

26-dars.	Mehmondo'stlik	76
27-dars.	Hamkorlik an'analari	80
28-dars.	Kitob – eng yaxshi do'stimiz!	86
29-dars.	Bizga telefon, televizor, kompyuter nima uchun kerak?	91
30-31-darslar.	Madaniyat va ta'lif	94
32-dars.	Ochiq osmon ostidagi muzey	99
33-dars.	Jamoat joylarida bo'lish odobi	103
34-dars.	Takrorlash	106

Darslik holati haqida ma'lumot

Nº	O'quvchining F.I.Sh	O'quv yili	Darslik olingen vaqtidagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslik qaytarib berilgan vaqtidagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1	dkromov S	2023	yangi			
2						
3						
4						
5						
6						

**Darslikni olish va o'quv yili oxirida uni qaytarishda
yuqoridagi jadval sinf rahbari tomonidan
quyidagi mezonlarga muvofiq to'ldiriladi**

Yangi	Darslikning holati a'llo darajada
Yaxshi	Muqovasi butun, kitobning asosiy qismidan uzilmagan. Barcha sahifalar mavjud, butun, yirtilmagan, yelimi ko'chmagan
Qoniqarli	Muqovasi ezilgan, shikastlangan, kitobning asosiy qismidan qisman ajralgan va foydalanuvchi tomonidan tiklangan. Qayta tiklash ishlari qoniqarli. Yirtilgan sahifalar yopishtirilgan, ba'zi sahifalari yirtilgan
Qoniqarsiz	Muqovasiga chizilgan, kitobning asosiy qismidan to'liq yoki qisman yirtilib, uzilgan, qoniqarli tiklangan. Sahifalari yirtilgan, ba'zi sahifalari yo'q, bo'yalgan, ifloslangan, tiklash mumkin emas

O.V.Usmanova
Y.V.Risyukova

Tarbiya

2-sinf

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

"Novda Edutainment"

Toshkent – 2023

Muharrirlar:

*M. Mirsoliyov, M. Azizova,
Sh. Muslimova*

Badiiy muharrir

A. Sobitov

Musahhih:

X. Serobov

Rassom

R. Ismailova, T. Daminov

Kompyuterda sahifalovchi

R. Mirakov

Nashriyot litsenziyasi AI No158. 07.07.2023- yilda original-maketdan
bosishga ruxsat etildi. Bichimi 60x84 1/8. Kegli 14 n/shponli.

"Arial" garniturasi. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m² qog'oz.

Shartli b.t. 14. Hisob-nashriyot t. 3,01.

Adadi 626 913 nusxa. Buyurtma raqami 23-279.

"O'zbekiston" NMUida chop etildi.

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.